

**"ותנהג את בנותיי כשבויות חרב"?!\***  
**על פסיקת בתי הדין הרבניים בטענת "מאיס עלי"**  
**באמתלה מבוררת**

מאת

**יהודה יאיר בן מנחם\*\***

לכבודו של הגאון רבי שלמה דיקובסקי  
שליט"א, חבר בית הדין הרבני הגדול  
לשעבר ומדמויות העוז והענווה אשר  
פיארו ועיצבו את בתי הדין הרבניים  
במשך עשרות בשנים

דינה וגורל טענתה של אישה העומדת על שהיא מואסת בבעלה ואינה יכולה להמשיך לדור עמו, אך אינה יכולה להצביע על אחת מן העילות המובהקות שבהן קובעת ההלכה שיש לחייב או לכוף את הבעל לתת גט, מצויים במחלוקת קוטבית ורבת דורות בין הפוסקים היושבים על מדין. יש הסוברים כי מאיסותה של האישה בבעלה די בה כדי להקים לה עילה לתביעת הגירושין ולכפייה עליהם, עילה המקבלת תוקף מעצם המאיסות גם אם אין כל תוקף לסיבת המאיסות כשלעצמה, ויש השוללים גישה זו מכול וכול וקובעים כי בכפייה על גט במקרה שכזה עלולות להתעורר שאלות קשות על היתרה של האישה להינשא לאחר ועל כשרות ילדיה מאותו אדם אחר שלו היא תינשא. במאמר שלפנינו ביקשנו להתחקות על שורשי המחלוקת ולסקור את גישתם או גישותיהם של דייני בתי הדין הרבניים בסוגיה רגישה וסבוכה זאת.

\* פרפרזה על האמור בבראשית לא 26.  
\*\* דין בית הדין הרבני האזורי בנתניה.

- א. **מבוא**
- ב. **החשש מגט מעושה**
- ג. **עשות משפט ואהבת צדק**
- ד. **שורש העילות לכפיית הבעל לגרש**
- ה. **מקום שבו מתקיימים מבחנים המוכיחים כי האישה אכן מואסת בבעלה**
- ו. **תקנת הסבוראים לכוף את הבעל לגרשה כדי למנוע איסורים ויישומה בדורנו**
- ז. **פסיקת בתי הדין הרבניים בטענת "מאיס עלי" – הנוהג בפועל**
- ח. **דוגמאות לטענות "מאיס עלי" שבהן פסקו בתי הדין כי יש לכוף את הבעל לגרש**
1. בעל שהכה את אשתו מכות נמרצות, ולאחר מכן אף ניסה לרצחה נפש ונשפט על כך לכמה שנות מאסר
2. בעל שנהג באשתו באלימות בתשמיש המיטה, ובני הזוג חיים בפירוד יותר משנתיים
3. בעל הסובל מהפרעה נפשית שאינה מאפשרת לנהל במחיצתו חיים סבירים ולעתים אף יכולה לסכן את קרוביו
4. בעל שהורשע באונס קטינות ואף נשפט על כך לכמה שנים בכלא
- ט. **דוגמאות לטענות "מאיס עלי" שבהן צעדו בתי הדין במתווה שעל פיו תחילה יש לחייב את הבעל בגט, ורק אם לא ייאזת, ידונו בהחמרת החיוב לגט והבאתו לידי כפייה**
1. בעל שנקט אלימות מילולית קשה נגד אשתו
2. בעל שהסתבך בחובות וברח מהבית
- י. **אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות**
- יא. **סוף דבר – זינו לבוקר משפט!**

## א. מבוא

אחת הסוגיות המרכזיות והכאובות יותר המתגלגלות פעם אחר פעם אל פתחי בתי הדין הרבניים בישראל עוסקת בשאלת היחס והמשקל שיש לתת לתביעת גירושין של אישה הטוענת כי היא מואסת בבעלה ואינה יכולה להמשיך לדור עמו הגם שהיא אינה יכולה להצביע על אחת מן העילות המובהקות<sup>1</sup> שבהן קובעת ההלכה שיש לחייב או לכוף את הבעל לתת גט. לבתי הדין מגיעים מקרים שבהם חיי האישה הפכו גיהינום, ונפשה לשאול הגיעה, פשוטו כמשמעו, ובכל זאת אין מתקיימים בהם המומים או המעשים אשר בגינם נפסק בהלכה כי הבעל חייב לגרש את אשתו. מקרים כגון אלו הם מן המקרים המקפלים

1 על עילות אלה הרחבנו לקמן בראש פרק ד.

בתוכם את כובד האחריות הרב ביותר המוטל על כתפי דייני ישראל בעת הזאת, וככאלו אף מושקעים בפתרונם משאבים רבים הן בדרך של שכנוע ופשרה המובילים לגירושין והן בדרך של הכרעה שבה אין ברירה אלא לנקוט את הגישה שבה ייקוב הדין את ההר. דוגמה למקרה שכזה באה לפני הרשב"ץ – רבי שמעון בן צמח דוראן בעל התשב"ץ – מגדולי רבני אלג'יר לפני כ-600 שנה, באישה שבעלה מצער אותה הרבה, עד שמרוב הצער היא מואסת אותו,<sup>2</sup> והכול יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה, והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות, ונוסף על כך הוא מרעיבה עד שהיא שנאה את החיים. אך היא חוששת לבוא לבית דין ולקבול על בעלה, מפני שאחד מבעלי ההוראה הפחידה שאם תשאל כתובתה בבית דין, היא תפסיד אותה. על דברים אלו השיב הרשב"ץ:

קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובה, דקי"ל (=דקיימא לן): לחיים ניתנה ולא לצער, דנפקא לן מקרא דכתי' (=דכתיב) "כי היא היתה אם כל חי"... ומקרא מלא דבר הכתו' (=הכתוב) "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב" ועוד כתוב: "טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו"... ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ואפי' (=ואפילו) לכוף אותו להוציא יש לדון מק"ו (=מקל וחומר) דבעל פוליוס (שם עז ע"א) דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לכ"ש (=לא כל שכן)? ...ואע"פ שיש בתשובת גדולי האחרונים ז"ל שאין

2 עיין בפסק דין אשר יצא מתחת ידו של כותב שורות אלה בתיק (אזורי נח') 284462/9 פלונית נ' פלונית 15 (פורסם בנבו, 9.4.2014), שבו הובאו דברי המהר"א ששון (שו"ת תורת אמת, שאלה קפו) שבו העלה "שכל שאינה רוצה בו, ואומרת 'שנאתיו לא יקרא עוד בעלי', היא 'מאוס עלי'". זאת, אף שהאישה אינה מתייחסת כלל בדבריה לאי-יכולתה לקיים עם בעלה חיי אישות. הגם שמצינו לרבותינו האחרונים שתלו את דין מאוס עלי דווקא בחיי האישות כפשט לשון הרמב"ם ומר"ן השו"ע, וכדבריו המפורסמים של הגר"א הרצוג זצ"ל בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר, חלק א, סימן ב), שכתב "דמאוס עלי הוא לא רק ענין של שנאה סתם אלא בחילה נפשית להבעל לגוף כזה, וזהו סוד מסודות הנפש", והדברים אף נסמכים על חלק מרבותינו הראשונים, מכל מקום הרי המהר"א ששון דייק ברמב"ם, וממילא גם בשולחן ערוך שכתב כדבריו, דדי בכך שהבעל "שנאו לה" ואנן הרי אתכא דמר"ן השו"ע סמכין, וכוותיה אנו פוסקים. ועיינו גם בבאר היטב (סימן עז, ס"ק יב) שהביא בפשיטות את דברי המהר"א ששון, וכפי שהביאם גם הכנסת הגדולה (אבן העזר, סימן עז, הגהת הטור, ס"ק יט) וכתב דאין צורך שתטען מאוס עלי בפירוש אלא אם אומרת איני רוצה בו, שנאתיו אינו נקרא עוד בעלי הוי כטוענת מאוס עלי. וכן העלה להלכה גם רבנו המהר"מ בנבנישתי בשו"ת פני משה (חלק א, סימן נה) וכן הוא גם בשני פסקי דין מחברי בית הדין בחיפה: תיק (אזורי חי') תשכ"ד/ד' 1087, פד"ר ה' 154, 157 (התשכ"ד), וכן תיק (אזורי חי') תשכ"ט/ט' 459, פד"ר ח' 124, 126 (התש"ל) הרבנים הגאונים הגרי"נ רוזנטל, הגר"ב רקובר והגר"ע הדאיה, זכר כולם לברכם שהביאו את דברי המהר"א ששון ללא חולק. ועיינו עוד בגוף פסק הדין המציין לעוד מקורות המעלים כך.

כופין בזה כלל, אנן לאו קטלי קני באגמא אנן, ומלתא דתליא בסברא – אין לדיין אלא מה שענינו רואות. ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול, וכ"ש (=וכל שכן) אם מרעיב אותה. ואלו הות דידהו לא הוו אמרי הכי. והרשב"א ז"ל כתב בתשובה כדברינו... וראוי לב"ד (=בית דין) לגעור בו ולקרא עליו המקרא הזה: "הרצחת וגם ירשת"? שזה יותר קשה ממות הוא, שדומה לארי שדורס ואוכל... והדיין הכופה לחזור לבעלה אם מרדה... מנדין אותו, ושלוש...<sup>3</sup>

אלה דברים קצרים ובהירים הנוגעים בשאלות היסוד בסוגיה שלפנינו ואף מתווים לדיין את הדרך שבה מוטל עליו לצעוד בהידרשו למקרים שכאלה. במאמר זה נרחיב תחילה באדנים ההלכתיים שעליהם מושתתת הסוגיה שלפנינו ולאחר מכן נידרש לדרך שבה הלכו הרכבי בתי הדין הרבניים בזמנים, במקומות ובערכאות שונות כאשר הם נדרשו לפסוק בהלכות אלו.

## ב. החשש מגט מעושה

מקום מיוחד נתבצר בקרב היושבים על מדין ופוסקי ההלכה להלכות הנוגעות בכפיית גט. יסוד מוסד בהלכות אלו כי אין האיש מגרש אלא לרצונו, וכי גט מעושה שלא כדין, גט שכפו את הבעל לתתו וכפייה זאת נעשתה שלא על פי דין, גט בטל הוא. אין זה משנה אם היו אלה בתי דין של הדיוטות אשר כפו על גט זה או בתי דין של מומחין אשר טעו במקרה זה בהלכה, בכל מקרה הגט בטל, ולמעשה מן התורה כאילו לא ניתן. אישה שקיבלה גט שכזה היא אשת איש, ולו תעשה מעשה על פי גט זה ותינשא לאיש אחר, לא די ששניהם יעברו על איסורי אשת איש החמורים אלא שגם בניהם אשר ייוולדו להם יהיו ממזרים. על כן אך טבעי שבשל השלכות הרות גורל אלה נקטו פוסקי ההלכה משנה זהירות בבואם לחרוץ דין בענייני כפיית גטין.

הש"ך (שפתי כהן), מגדולי הפוסקים באשכנז בדורות האחרונים, קבע ברורות כבר לפני כ-350 שנה שגם במקום שבו הבעל מונע מרעייתו את כל ענייני האישות, ולמעשה אינו מתפקד כלל כבעל, ומעיקר הדין גם לדעת הש"ך יש לכופף אותו לגרש "מ"מ למעשה יש לחוש לסברת האומרים שאין לכופף דלא להוי גט מעושה ובניה ממזרים".<sup>4</sup> גישה זו לא הצטמצמה לשיטת פסיקה מסוימת ומחמירה, ובדרך זו דרך גם הגאון. גם הגאון רבי אליהו

3 חלק ב, סימן ח (ההדגשות הוספו). סימני פיסוק הוספו לטקסט כדי לפשט הקריאה.

4 גבורת אנשים, סימן מה.

אלפנדרי בספר "סדר אליהו רבה"<sup>5</sup>, מגדולי רבני טורקיה, בתשובה ארוכה ומפורסמת שכתב בדין כפיית גט בטענת אישה שבעלה מאוס בעיניה ולאחר שהראה צדדים להלכה לכפיית הבעל לגרש, בכל זאת נמנע מכך למעשה והעלה ש"אין רצוני לומר לעשות מעשה לכוף לבעל זה שיגרש וחלילה חלילה כי מי הוא זה אשר ערב אל לבו לעשות מעשה בעניין איסור אשת איש אם לא ימצא הדבר מפורש בדברי הקדמונים בלתי שום חולק".

גישתם של פוסקים אלה השתרשה בדורות שבאו אחריהם בקרב רוב ככל הפוסקים אשר אימצו גישה זהירה עד מאוד בכל מקום שבו נראה כי יש חשש לגט מעושה, ועל אף שיקולים רבים להיתר כפייה נמנעו ככל יכולתם מלאחוז בכלי זה. כך היה זה בכל תפוצות ישראל, וכך נמשך נוהג זה גם בשנות כינונה של הרבנות הראשית לישראל. מעשה היה באיש ואישה שנישאו ז"ז<sup>6</sup> אך בשביל לזכות ברישיון עלייה לארץ ישראל, ולאחר שהושג מבוקשם, ביקשה האישה להתגרש מ"בעלה" זה. הנידון בא לפני רבם של ישראל, מרן הראי"ה קוק זצ"ל<sup>6</sup>, אשר לאחר שדן באריכות על תוקפם של נישואין אלו הסיק שהטוב ביותר הוא "לפייס אותם ולומר להם שיתגרשו ברצונם הטוב, מפני שאין בירור להיתר ישיבתם יחד, ואם יתגרשו להתגרש מה טוב, ואם לא ירצו להתגרש אין אחריותם עלינו, ומפני תקנתם של קלי עולם הללו לא נכנס לספק גט מוטעה ומעושה, שיש בזה חשש גדולה, של כשלון באיסור אשת איש דאורייתא ח"ו". מילים ברורות וחדות שמקבלות נופך ומשקל שאין שני להן כאשר הן פרי עטו של אחד מאוהבי ואבות ישראל, מן המנהגים הגדולים שכנפיהם חפפו על כל ישראל באשר הם. מעתה אין עוד צורך להכביר מילים על שבדרך זו צעדו גם גדולי וחשובי דייני בתי הדין הרבניים בישראל אשר נתעטפו בחרדת הדין ויראת ההוראה כל אימת שנזקקו להלכות אלו. כעדותו של בעל הציץ אליעזר<sup>7</sup>, מגדולי הדיינים והפוסקים בדור הראשון של מערכת בתי הדין הרבניים, ומי שעסק רבות בנדון שלפנינו, "ומי אשר גישה לו אפילו במידת מה אל דברי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל, יודע עד מה חרדו ורטטו מדי הגיעם לדון בהלכה גדולה זאת של חשש לגט מעושה, ולכן כל העוסק בזה מן ההכרח שיראתו תהא קודמת לחכמתו".

הנדונים שבאו לפני גדולי ישראל אלה היו כמובן שונים זה מזה. לא ראי הנידון של הש"ך כראי הנידון של הר"א אלפנדרי, ולא הרי שניהם כראי המעשה שבא לפני מר"ן הראי"ה, אך הצד השווה שבהם, שכולם חששו עד מאוד להיכנס בחשש גט מעושה. יראה זו, כאמור לעיל, נובעת בעיקר מחומרת השלכותיהן של פסיקות בנושא זה ומהחשש האמתי שלא יצא שכרה של האישה בהפסדה, בהפסד ילדיה ובהפסדן של ישראל. כל מכשול

5 חלק התשובות, סימן יג.

6 שו"ת עזרת כהן, סימן מא.

7 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ה, פתיחת פרק ז.

וטעות, חלילה וחס, בהלכות חמורות אלו עלול להכשיל את האישה באיסורי אשת איש החמורים, להמיט על ילדיה דיני ממזרות קשים ולפגוע ביוחסיהם של ישראל שיתרבו ביניהם ממזרים.

### ג. עשות משפט ואהבת צדק

אלא שברור הוא שכובד האחריות המוטל בעניינים אלו על כתפי הדיין לא בא ולא יכול שיבוא לפטור אותו מחובתו למלא את תפקידו באמת ובאמונה כלפי אלוקים ואדם. החרב המונחת לדיין בין ירכותיו והגיהנום הפתוחה לו מתחתיו לא באו לרפות את ידיו של הדיין אלא לאמצן ולחזקן לשקוד על דלתי התורה וההלכה עד שיתעלה לדרגת מלך הבקי בטיב דינין ומלא חכמה להעמיד ארץ במשפט.<sup>8</sup> תפקידו הראשון במעלה של הדיין הוא לעשות משפט וצדק, ואסור להן ליראת ההוראה וחרדת הדין שיכשילו את היושב מדין ויגרמו לו, חס ושלום, להטות את הדין. תפקידו של הדיין הוא לשבר זרועות רמות ולהציל עשוק מיד עושקו, ובמקום שעל פי ההלכה מצווה הוא לכופף את הבעל לגרש, הרי שהימנעות מכך היא עצמה עברה על דין התורה ובגידה בתפקידו כדיין, ובשליחות שהקב"ה ועם ישראל הטילו על כתפיו.

האישה אינה ממונו של הבעל,<sup>9</sup> אין היא כאחד החפצים שנועד אך לשמשו, ושמותר לו לבעל לעשות בהם ככל העולה על רוחו. ההפך הוא הנכון. דרכה של תורה היא שיהא אדם אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו.<sup>10</sup> כך דרשו חכמים "והיא בעולת בעל" – בעלייתו של בעל ולא בירידתו של בעל, והוסיפו והבהירו, גם בעתות ובתקופות שרעיונות אלה לא היו מקובלים "כי היא הייתה אם כל חי" – לחיים ניתנה ולא לצער.<sup>11</sup> מילים אלה לא נשארו כרעיונות ערטילאיים המרחפים באוויר, וכדרכם של חכמים הדרכה כללית זו לבשה פנים מעשיות ומוגדרות. כך, אך לשם הדוגמה, פסק הרמב"ם:<sup>12</sup> "ולא יאנוס אותה ויבעול בעל כרחא אלא לדעתה מתוך שיחה ושמחה", ועוד הוסיף:<sup>13</sup> "ולא יבעול מתוך

8 רש"י, סנהדרין ז, ע"ב, ד"ה "אם דומה הדיין למלך".

9 ריטב"א, גיטין ט, ע"א; ר"ן, שם ג, ע"א.

10 בבלי, סנהדרין עו, ע"ב; משנה תורה, אישות, פרק טו, הלכה יט.

11 בבלי, כתובות סא, ע"א.

12 משנה תורה, אישות, פרק טו, הלכה יז.

13 שם, איסורי ביאה, פרק כא, הלכה יב.

שיכרות ולא מתוך מריבה ולא מתוך שנאה ולא יבוא עליה בעל כרחיה והיא יראה ממנו... ולא יכוף אשתו לדבר מצווה", דרכים והגדרות שמונעות כל פגיעה באישה או בזכויותיה.<sup>14</sup> להלכה ולמעשה לא רק שאין התורה מתירה לבעל לכוף את אשתו ולעשות בה מעשי אישות נגד רצונה, משל הייתה שבוית חרב בידיו, אלא שנקודת המוצא של הלכות כפיית גט היא כי יש מצבים שבהם חובה על הדיין לכוף את הבעל לגרש את אשתו ולהוציאה מרשותו. אי-כפיית גט במצבים שכאלה עשויה, נוסף על העוול שהיא מביאה בכנפיה, להפוך הלכות שלמות בש"ס ובפוסקים לאות מתה. דברי הפוסקים הדגולים שהבאנו לעיל לא באו לאיין ולהשים לאל, חלילה, את הלכות כפיית גט. ההדרכות שבאו בפרק א של מאמרנו הועלו אך כדי לדרוש מן הדיין לנקוט משנה זהירות, למצוא את האיזון המדויק והנכון בין חובתו לעשות בהווה משפט ולהציל עשוק מיד עושקו לבין חובתו להישמר מטעויות שהשלכותיהן על העתיד הקרוב והרחוק עלולות להיות קשות ומרות טרם בואו לחרוץ משפט ולעשות מעשה בעניינים חמורים אלו.

באופן שאפשר שיפליא רבים, וככל הנראה בניגוד למה שמקובל לחשוב, את המתווה ההלכתי האמין והתקיף בהכרעה בהלכות כפיית גט גיבש מרן הגאון ר"ש אלישיב זצ"ל, מן החשובים והבכירים ביותר בדיני בתי הדין הרבניים. בפסק דין מאלף שיצא מתחת ידו בשבתו כחבר בית הדין הגדול<sup>15</sup> דן מרן הגרי"ש אלישיב בצדדי ההלכה שלפנינו ובשורשי

14 וראו לדוגמה ע"פ 91/80 כהן נ' מדינת ישראל, פ"ד לה (3) 281 (1980), שבו שינה בית המשפט העליון מהמשפט האנגלי המקובל ולפיו לא ניתן להרשיע אדם באונס רעייתו, ודרך בדרכה של ההלכה האוסרת על הבעל לכוף את אשתו לחיות עמו חיי-אישות.

15 ערעור (גדול) תש"ך/184, פד"ר ד 164, 166 (התשכ"ב), בהרכב הדיינים הגאון ר' עובדיה הדאיה, הגאון ר' יוסף שלום אלישיב והגאון ר' בצלאל זולטי. תשובה ששבה והתפרסמה בספרו של הגרי"ש אלישיב קובץ תשובות סימן פג, ודנה בבעל שסרב לזון את אשתו ופסק שבשל כך יש לכופו לגרשה. ועיינו שם בדבריו שכתב: "ברם במקום שלפי כללי ההלכה המסורה בדיניו, הדין הוא שכופין, למשל, במקום דפליגי יחיד ורבים ולפי דעת הרבים כופין, בזה ודאי מן הדין יש לצוות לכפות לבעל לתת גט והגט יהיה כשר כד"ת. ואטו דיני כפיה עדיפא מדיני גיטין, אשר רבו החולקים בכמה וכמה הלכות הנוגעות לשורשו וכשרותו של הגט, הללו פוסקים והללו מכשירים, ואם לפי הלכה הדין הוא כהמתירין והוא מקום עיגון ואין אפשרות לקבל גט שני, מתירין אותה להינשא אף שזה נוגע לענין אשת איש החמורה. אף בגט שסודר ע"י כתבו ותנו, היינו שהסופר והעדים לא שמעו מפי הבעל, אלא מפי כתבו, אשר בזה הרבה מגדולי הראשונים פוסלים את הגט, ועם כל זאת במקום עיגון גדול מתירין לה להתחתן בגט כזה (ע"פ פ"ת סי' ק"כ, סק"ח). אכן באחרונים אנו מוצאים שחששו לאחוז באמצעי כפיה גם אם לפי הדין יש לכופו, ע' [עייין] גבו"א [גבורת אנשים] סי' מ"ה: '...במונע ממנה כל עניני אישות דנראה עיקר לדינא דכופין להוציא אפי' [אפילו] אינה באה מחמת טענה וכמש"ל, מ"מ [=מכל מקום] למעשה יש לחוש לסברת האומרים שאין לכוף דלא להוי גט מעושה ובניה ממזרים'. וצ"ל דדבר זה ניתן לשעורים ויש לשקול את הענין לפי מסיבותיו, ובאופן שקיימים סיכויים שבהמשך הזמן עוד ישובו וישלימו אהדדי, בגוונא דא כשר הדבר

הדרישה להחמיר בה. כיסוד לצורך בהסכמה ברורה ורחבה של הפוסקים בכל מקרה של כפיית גט העמיד הגרי"ש אלישיב את דברי אחד מגדולי רבותינו האחרונים ה"חתם סופר" זצ"ל.<sup>16</sup> את ההלכה כי בכל גט מעושה כדין נדרשת גם אמירת הבעל "רוצה אני", הסביר החתם סופר כצורך בכך שהבעל יבין ויודה שהוא רוצה לקיים דברי חכמים שהורו לו לגרש. רצון זה אינו שייך אלא במקום שבו ברור ומוסכם שכך ציוו חכמים. לא כך הוא במקום שבו יש מחלוקת בין חכמים אם על פי דין יש לכוף את הבעל לגרש, שאז יכול הבעל לומר "מי יאמר שמצווה לשמוע לדברי הסובר שיש לכוף על הגירושין אולי יש לשמוע דווקא לדברי הסובר שאין לכוף עליהם". על כן בכל מקום שבו לא נשמע קולם הברור של חכמים המצווים את הבעל לגרש ומתירים לכוף אותו על כך, יש לקבוע, לשיטת רבינו החתם סופר זצ"ל, שאם אכן נעשתה כפייה מן התורה, הגט בטל והאישה אינה גרושה כלל וכלל.

מזן הגרי"ש אלישיב עמד על דברי החתם סופר האלו וקבע שהם אינם אמורים אלא במקום שלא הוכרעה ההלכה כדברי מי מהפוסקים, אז ורק אז יכול הבעל לטעון ולומר מי אמר שהלכה כדברי הסובר שכופים לגרש, ושמא הלכה כדברי החולקים עליו. מה שאין כן במקום שלפי כללי הפסיקה הוכרעה ההלכה כדברי הסוברים שיש לכוף, וכגון שנחלקו בדבר יחיד ורבים ולדעת הרבים יש לכוף, שוב אין הבעל יכול לטעון מי אמר שהלכה שיש לכוף, וכופים אותו לגרש.<sup>17</sup> כנדבך נוסף הוסיף הגרי"ש אלישיב והביא גם את דברי הש"ך שהזכרנו לעיל, שעל פיו גם במקום שמן הדין יש לכוף את הבעל לגרש, יש לחוש ולא לעשות כך בפועל, וקבע שהדרכה זו אינה שייכת במקום עיגון גדול כאשר אין עוד כל תקווה לשלום בית, שאז "יש לפסוק לפי ההלכה ויקוב הדין את ההר".

וראוי להחמיר ולחוש לדעת אלה הסוברים שאין כופין. אבל במקום עיגון גדול כשאין האשה מסוגלת לשוב ולחיות אתו, ובפרט כעובדא דנן שעברו כבר שמונה שנים שהאשה יושבת בעיגונה, הרי במקרה נראה כי יש לפסוק כפי ההלכה, ויקוב הדין את ההר".

16 שו"ת חתם סופר, אבן העזר, חלק א, סימן קטז. החתם סופר שם דן בבעל נכפה שלדעת הרא"ש יש לכוף אותו לגרש, ולדעת המרדכי אין לכוף אותו, ועל זה כתב החתם סופר: "עוד אני אומר דאפי' אי קמי שמיא גליא דהלכה כהרא"ש, מ"מ כיון דאיכא דעת המרדכי דפליג ואין אתנו יודע להכריע, ממילא אם עבר וגירש ע"י עישוי הוי אשת איש דאורייתא בודאי ולא מספק. וטעמא אני אומר שהרי גט מעושה אפי' כדין ואומר רוצה אני, מ"מ אינינו כשר אלא מטעם דאחז"ל ב"ב מ"ח ע"א מסתמא ניחא ליה לקיים דברי חכמים שאמרו לכופו להוציא, ועל דרך שהסביר הרמב"ם יפה ספ"ב מגירושין והיינו כשברור גם להמגרש שהעישוי כדין אליבא דכ"ע, א"כ מצוה לשמוע דברי חכמים, אבל הכא יאמר נא המגרש מאן לימא לן שמצוה לשמוע דברי הרא"ש, דלמא מצוה לשמוע דברי המרדכי".

17 אך עיינו עוד בכל זה בפסק דין של אחד המצוינים שבדיני בית הדין, הגאון הרב אריאל ינאי שליט"א (דיין בבית הדין הרבני האזורי בנתניה), שמחמיר מאוד בדבר ואינו סובר ככל אשר כתבנו כאן, ואף השאיר את דברי הגרי"ש אלישיב בצריך עיון, הדברים מובאים בתיק (אזורי נת') 467862/1 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 16.1.2011).



הרי לפנינו מתווה הלכתי המאזן בין שתי ירכותיו של הדיין, חובתו להציל עשוק מחד והישמרותו מגט מעושה שלא כדין מאידך. ההדרכה הקובעת ברורות כי בהתקיים שני תנאים יש לכופ את הבעל לגט "ויקוב הדין את ההר":

- א. בית הדין הגיע למסקנה שאין סיכוי שהצדדים ישובו לשלום בית.
- ב. קיימת הכרעה ברורה על פי כללי הפסיקה כי בנדון שלפנינו יש לכופ את הבעל לגרש. ידוע הוא כמה "חסו ושקדו חכמים תמיד על תקנת בנות ישראל",<sup>18</sup> כלשונו של בעל הציץ אליעזר, ועל כן במקרים אלו, שבהם מוכח כי האישה אינה יכולה לדור עם בעלה בכפיפה אחת, ובעלה בזדון לב אינו ניאות לגרשה, צריך שתנחה את הדיין חובתו לעשות משפט וצדק, לשבר זרועות רמות ולהציל עשוק מיד עושקו.

#### ד. שורש העילות לכפיית הבעל לגרש

בשני מוקדים מרכזיים עוסקים הש"ס והפוסקים בעילות לכפיית הבעל לגירושין. המוקד האחד והראשון בחומרתו מפורש במשנה: "ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליוס (=מחלת אף המדיפה ריח רע) והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי".<sup>19</sup> מוקד זה מאגד בחובו מקרים קשים שבהם ברור לנו כי האישה סובלת מחייה עם בעלה, וכי משום כך היא אינה רוצה ואף אינה צריכה להמשיך בחייה איתו. במקרים אלו, מפאת חומרתם, נפסק באופן ברור ומוסכם שכופים את הבעל לתת גט לאשתו ולגרשה כמפורש ברמב"ם<sup>20</sup> ובשולחן ערוך בסימן קנד העוסק "במי שכופין אותו להוציא בין איש בין אישה".

18 כדברי הציץ אליעזר, חלק ד, סימן כא. ועיינו שם שאף הוסיף וכתב: "עכ"פ עלינו למשכוננו נפשיין למצוא תקנה לבנות ישראל העלובות בהמצאן במצב מיוחד זה שהזכרנו, וכבר הביא המרדכי בכתובות בשם ראב"ה בהאי ענינא דמורדת שכתב אחרי אשר ראינו בה פלוגתא דרבנות חכמי הדור יתנו לב לפי הענין להעמיד דבר על אופניו שלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה".

19 כתובות עז, א; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד סעיף א.

20 להלן דבריו של משנה תורה, גירושין, פרק ב, הלכה כ, בהסבר דין הכפייה: "מי שהדין נותן שכופין לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני, ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גויים ואמרו לו עשה מה שישאל אומריין לך ולחצו אותו ישראל ביד גויים עד שגירש, הרי זה כשר... שאין אומריין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה לדבר שחייב לעשותו או שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל

המוקד השני והמשני בחומרתו אינו מבואר במשנה אלא בגמרא,<sup>21</sup> והוא מתייחס למקרים שבהם אין עומדים לאישה הטיעונים החמורים המוזכרים לעיל, אך בכל זאת עומדת היא על מאיסותה בבעלה ועל אייכולתה להמשיך ולחיות במחיצתו. משקלם ההלכתי של מקרים אלו ותוצאותיהם מצויים במחלוקת גדולה ומפורסמת בין הפוסקים. לדעת הנשר הגדול, רבנו הרמב"ם: "אם אמרה מאיסתיה ואיני יכולה להבעל לו מדעת, כופין אותו לשעתו לגרשה, לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוא לה ותצא בלא כתובה".<sup>22</sup> אך לדעת רבים מן הראשונים, אין בכוח טענת המאיסות של האישה בבעלה כדי לכופ את בעלה לגרשה, וכפי שסיכם זאת המגיד משנה,<sup>23</sup> ונימק זאת בשניים: האחד, בכך שלדעת הרבה מן המפרשים מדין הגמרא אין לכופ את הבעל לגרש את אשתו הטוענת מאיס עלי; השני, כי גם אם מן הדין היה עלינו לכופ את הבעל לגרשה כל אימת שאשתו טוענת מאיס עלי, היה ראוי לגדור בזה ולתקן שלא לכופ את הבעל בשל טענה שכזו, שכן הדור מקולקל ואנו צריכים לחשוש שלא תהא אישה אשר תיתן את עיניה באחר ותטען בשקר וברמייה כי בעלה מאוס עליה, דבר אשר יגרום לנו לכופ את בעלה לגרשה שלא כדין ושלא כהלכה.

המצוות ולהתרחק מן העבירה ויצרו הוא שתקפו יצרו הרע וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו". וכעין זה גם ביד רמ"ה, בבא בתרא מח, ע"א, ועיינו גם ב"חזון איש" (סימן צט מהלכות גיטין), וראו עוד בדברי בעל ה"נתיבות המשפט", חושן משפט, סימן רה, ס"ק א. אך עיינו גם במכתב מאליהו לסבא קדישא הגאון הרב אליהו אלפאנדארי, שער ז, סימן טו, בביאור שיטת התוספות שאינם סוברים כדברי הרמב"ם: "לכן נראה דמסקנה דגמרא הוא משום דתליוה וזבין הוא, ומסברא כנזכר לעיל וטעמא דגט לאו משום מצוה לשמוע דברי חכמים היא דקאמר מעיקרא דזה קאמר לדחיא בעלמא דלא תפשוט מינה, אבל באמת המסקנה דסברא היא וטעמא דגט הוא משום דאגב אונסא גמר ומגרש".

21 בבלי, כתובות סג, ע"ב.

22 משנה תורה, אישות, פרק יד, הלכה ח. השוו למשנה, כתובות כז, א, ולשולחן ערוך, אבן העזר, סימן ז סעיף א, בדין אשת כהן שנשבית. הלכה אשר מקורה בדברי האמורא אממר בגמרא (כתובות סג, ע"ב), שנקט שאישה שאמרה מאיס עלי "לא כייפינן לה", ולפירושו של הרמב"ם לא כייפינן לה אלא נותן לה גט ומפסדת כתובתה, וכופין אותו ליתן גט. ועיינו בתשובות הרמב"ם (סימן לד) שדן באישה שבעלה לא זן ולא פרנס וסבלה חרפת רעב היא וילדיה עד שנאלצה ללמד תינוקות ולהתפרנס מכך, אך בעלה סירב לאפשר לה להמשיך במלאכתה וגם סירב לגרשה, ושאלו לרמב"ם והשיב שאם הדברים כנים הרי שיש לייעץ לה למרוד בבעלה "ואז יכופו את הבעל לגרשה, ותהיה בת חורין לעצמה, תלמד מי שתרצה, ותעשה מה שתרצה" (ההדגשה הוספה).

23 וכתב: "ודע שיש בכל מה שהזכרתי שיטה אחרת להרבה מן המפרשים וכל מי שראיתי דבריו כתב שברין הגמרא אין כופין את האיש להוציא אף באומרת מאיס עלי, ועל זה הרבו בראיות ברורות וקראו תגר על כל הנוטה מדבריהם, וכו', וכבר פשטה הוראה הזאת בכל ארצותינו שלא כדברי רבינו בזה שאין כופין את האיש לגרש. ולא עוד אלא שאפילו היה הדין כדבריו היה ראוי לגדור בזה משום פרוצות ומפני קלקול הדור שלא תהיה אשה נותנת עיניה באיש אחר ומפקעת עצמה מבעלה כ"ש שהם ז"ל הכריחו והוכיחו שאין כופין אותו מן הדין".

מחלוקת זו<sup>24</sup> רבתה, גלשה הרבה מעבר למחלוקתם של הרמב"ם והכסף משנה, ולמעשה הקיפה כמעט את כל גדולי רבותינו הראשונים. רבינו תם,<sup>25</sup> הרא"ש,<sup>26</sup> הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א,<sup>27</sup> הר"ן,<sup>28</sup> המרדכי,<sup>29</sup> המהר"י ברונא,<sup>30</sup> רבי אהרן מלוניל בספרו כלבו<sup>31</sup> ועוד ראשונים סוברים כולם כשיטת הכסף משנה. ומולם עומדים רש"י,<sup>32</sup> רשב"ם,<sup>33</sup> ראב"ד,<sup>34</sup>

24 ראו את דברי הדיין הרה"ג הרב חיים גדליה צימבליסט "בענין האומרת מאיס עלי ובענין הרחקה דר"ת שורת הדין ה, רל (התשנ"ט) שביאר שהטעם של הרמב"ם דבאומרת מאיס עלי כופין אותו לגרש, דס"ל דכיוון שאינה כשבויה שתיבעל לשנוי לה, אם כן אין לחייבה להיות עמו, אם כן נמצא דאין לו שום הנאה ותועלת מעיכוּב הגט, וזה נהנה וזה לא חסר, ובכי האי גוונא כופין על מידת סדום. ובדעת רוב הפוסקים החולקים על הרמב"ם, י"ל דס"ל דלא שייך בזה כופין על מידת סדום, דכיוון שהיא אשתו וקיימא ברשותו, אין כופין על מידת סדום שאדם יוותר על קניינים שישנם בידו, אמנם אשתו לאו ממונו של בעל הוא, כמו שכתב הר"ן בגיטין ט, ע"א, אבל הרי יש לו קניינים באשתו, וכעין מה שכתבו התוספות בבבא קמא כ, ע"ב, דאף על גב דזה נהנה וזה לא חסר פטור, מטעם כופין על מידת סדום, היינו רק בדיעבד כשכבר דר בחצירו, אבל לכתחילה יכול למנעו לדור בביתו. ולכן כאן כשבאים לכופו להוציא את אשתו, הרי רוצים לקחת ממנו קנין שיש בידו, ועל זה לא אמרין כופין על מידת סדום. ובדעת הרמב"ם י"ל דס"ל שכיוון שאשה לאו ממונו של בעל הוא, לא דמי לממונות, שמטעם כופין על מידת סדום, אין מוציאין את מה שבידו.

25 תוספות, כתובות סג, ע"ב, ד"ה "אבל אמרה מאיס עלי לא כייפין לה".

26 הרא"ש על הגמרא, שם, סימן לד, ובשו"ת הרא"ש, כלל מג, סימן ז.

27 שלושתם בפירושם לגמרא, לעיל ה"ש 25.

28 רבינו נסים על הגמרא בכתובות כז, ע"א.

29 המרדכי על הגמרא שם, סימן קפו.

30 שו"ת מהר"י מברונא, סימן ריא.

31 ספר כלבו, סוף סימן קמו.

32 "האומרת מאיס עלי כופין אותו לתת גט ותצא בלא כתובה. ואף הרמב"ם כ"כ [=כתב כן]... וכן מבואר בסמ"ג (לאוין פ"א) ובמרדכי (ס"פ אעפ"י), ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ס"ס תתקמו) בשם רש"י... ובתוס' (גיטין פד) כ' [=כתבו] דרש"י ור"ת ס"ל שאין כופין. וכן הב"ח (סי' עז) והכנה"ג [=הכנסת הגדולה] בדינא דחיי (לאוין פא דפ"ח ע"ב) כ' [=כתב] דט"ס הוא בסמ"ג, וצ"ל ר"ש, והיינו רשב"ם". ועוד כתב בעל ה"יביע אומר": "נראה דהואיל ורבו הראשונים שמעמידים כן בשם רש"י הכי נקטינן כדעתו ז"ל ואין לשבש הספרים בחנם. וכן העלו בדעת הרמב"ם המהר"א בן טוואה בשו"ת 'חוט המשולש' (סימן לה), ה'פני יהושע' (כתובות סג:), שו"ת ב"י אה"ע (דיני יבום וחליצה סי' ב'). וראו בכל זה שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן יח, אות ה; שו"ת צמח צדק, אבן העזר, סימן רסח; הגר"א הורוביץ קונטרס הברורים: שיטות הפוסקים בדין אשה הטוענת מאיס עלי (התשל"ה).

33 הובא ברא"ש, לעיל ה"ש 26.

34 כן מוכח מכך שהראב"ד לא השיג על הרמב"ם על אתר, ובפרט מהשגתו בהלכות יבום וחליצה, פרק ב, הלכה טו וכן כתב בשו"ת פרי צדיק, סימן ב וכן כתב הגרי"א הרצוג בשו"ת היכל יצחק, אבן העזר, סימן ב.

סמ"ג, ר"י (רבינו יהודה)<sup>35</sup> והר"י מטראני<sup>37</sup> ועוד ראשונים,<sup>38</sup> אשר כולם סבורים כשיטת הרמב"ם שמדין הגמרא, אישה הטוענת מאיס עלי כופים את בעלה לגרשה. הלכה זו, כמובן, עלתה גם על שולחנם של מרן הר"י קארו והרמ"א אשר דבריהם נתקבלו ברוב ככל תפוצות ישראל כהלכה ברורה.<sup>39</sup> והנה מרן, בעל השולחן ערוך,<sup>40</sup> העתיק בנושא זה את לשונו של הרמב"ם בהלכה דלעיל, אך שינה ארבע מילים וכתב:

אם אמרה מאיסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, אם רצה הבעל לגרשה, אין לה כתובה כלל.<sup>41</sup>

הרי לפנינו שאף שברוב ככל פסקיו הולך מרן השולחן ערוך בדרכו של הרמב"ם, ואף בהלכה זו נקט רוב ככל הדברים בלשון הרמב"ם, מכל מקום בנושא הכפייה על הגט שינה מלשון הרמב"ם ואחז דווקא בשיטתו של רבינו תם שלפיה אישה הטוענת שבעלה מאוס עליה אין כופים אותו לגרשה. כמובא לעיל הרמ"א לא חלק עליו, ונראה כמודה לדבריו. את טעם החילוק וההפרש בין שני מוקדים אלה, הראשון שבו הוכרעה הלכה שכופים לגרש והשני שבו הוכרע שאין כופים, תלה התוספות רי"ד<sup>42</sup> ברמת הבהירות והשכנוע הטמונים בטענה. במוקד הראשון עסקינן במומים שמאיסותם ברורה ושבעקבותיהם כל אישה תמאס בבעלה, והיות שהתאמת לנו שהאישה מואסת בבעלה, אנו כופין את הבעל להוציאה. לעומת זאת במוקד השני, שבו דנים באישה הטוענת מאיס עלי אך אין ביכולתה להצביע על מומים ברורים וקשים שבעקבותיהם כל אישה הייתה מואסת בבעלה, ועל כן אין כופים את בעלה לגרשה, שכן קיים החשש שהאישה אינה מואסת באמת ובתמים

35 לאוין פא, וכן כתב בדעתו המהר"א בן טאוה בשו"ת התשב"ץ (חוט המשולש), חלק ד, סימן לה וכן כתב בשו"ת פרי צדיק, סימן ב ובשו"ת צל הכסף, חלק א, אבן העזר, סימן יג.

36 תוספות, גיטין פד, ע"א, ד"ה "הכא בדידה קיימא לאגרושי".

37 בתשובה מכת"י סימן יז וסימן מז.

38 ועיינו גם במדרכי בכתובות (סימן תפו) שכתב שלדעת ר"ח מדינא דגמרא כופים את הבעל לגרשה "כיון דמאס לה ואינה יכולה לסבול שהרי אין בנות ישראל הפקר כ"כ שיהיו משועבדות ליבעל למי שמאס להם". אך עיינו גם בתוספות לכתובות, לעיל ה"ש 25, שכתבו ההיפך בשם ר"ח.

39 ועיינו לדוגמה בדברי הגאון ר' יהונתן אייבשיץ (אורים ותומים קיצור תוקפו כהן, סימן קכד) שכתב "דרוח הקודש נוססה בקרבו של מרן להיות לשונו מכוונת להלכה וכו' וחפץ ה' בידו הצליח וכו' ולכן חלילה לומר קים לי וכו' בניגוד לפסק מרן המחבר והרמ"א אשר רוח ה' דיבר בם ומילתו על לשונם".

40 אבן העזר, סימן עז, סעיף ב.

41 וכתב החלקת מחוקק שם, ס"ק ה (ההדגשה הוספה), והגר"א בביאורו שם, ס"ק ה, דרך אם רצה הבעל לגרשה, אבל אין כופין אותו לגרשה, ודלא כדעת הרשב"ם והרמב"ם דכופין אותו לגרשה.

42 תוספות רי"ד, כתובות סד, ע"א.

בבעלה, ושסיבות אחרות, כנתנה עיניה באחר, הן שהביאוה לתבוע את גטה.<sup>43</sup> מהבחנה זו מוסיף התוספות רי"ד ומעלה ש"אם היינו יודעין בודאי שטעמה [=טענתה] אמת שהוא מאוס בעיניה ולא נתנה עיניה באחר היינו כופין הבעל להוציא כי הנך דתנן לקמן בפרק המדיר [עז, א] ואלו שכופין אותן להוציא מפני שהוא מאוס בעיניה ואין האשה יכולה לסבול שתיבעל לו, אלא משום דהכא אנו מסופקים בטענתה, שכיון שאין אנו רואין בבעלה אותן המומים, יש לומר שמא עיניה נתנה באחר (ומשום זה) ... היא אומרת כך, לפיכך אין כופין הבעל להוציא, אבל מכל מקום גם היא נמי אין כופין להפסיד כתובתה. דשמא טענתה אמת דלב יודע מרת נפשו...".<sup>44</sup>

לפי התוספות רי"ד בשני המוקדים שהוזכרו לעיל שורש העילות לגירושין אחד הוא והוא מאיסותה של האשה בבעלה. על כן כל אימת שיתברר לבית הדין כי האשה מואסת בבעלה באמת ובתמים מן הדין מוטל על בית הדין לכוף את בעלה לגרשה. מאיסותה של האשה בבעלה די בה כדי להקים לה עילה לתביעת הגירושין ולכפייה עליהם, עילה המקבלת תוקף מעצם המאיסות גם אם אין כל תוקף לסיבת המאיסות כשלעצמה. כך, דרך משל, אם תעלה האשה טענת גירושין שאין בה כדי לחייב את הבעל לגרש אך תטען שבשל אותה עילה היא מואסת בבעלה, ולבית הדין יתברר כי אכן כנה מאיסותה, הרי שבשל מאיסותה זו תקבל הטענה משקל הלכתי כבד יותר, שיש בו כדי לחייב ואף לכוף את הבעל לגרש.<sup>45</sup>

### ה. מקום שבו מתקיימים מבחנים המוכיחים כי האשה אכן מואסת בבעלה

חיזוק להבנתו של התוספות רי"ד כי כאשר ברור לבית הדין שהאשה מואסת בבעלה יש לכוף לגרשה גם אם אין עומדת לרשותה טענת מומים מן הסוג המצוי במוקד הראשון, ניתן ללמוד מלשון הרמב"ם והשולחן ערוך בהלכה זו.

43 ועיינו גם בדברי הגר"א אטלס (דברי משפט, חלק ב, קלה) שכתב עוד לבאר את הדברים.

44 תוספות רי"ד, כתובות סג, ע"ב.

45 ראו דבריו של הגר"ש וורנר (משפטי שמואל, סימן כב, אות ג) בביאור טעם המשקל ההלכתי הכבד שניתן לטענת מאיס: "כי הלא המיאוס הוא דבר נפשי לפי טענתה, ואין בכוחה להתגבר על ההרגשה אליו, ואי אפשר לה לחזור ולסלק את המאיסות והתיעוב ממנו, ואינה מסוגלת להיות עמו במחיצתו ולהיבעל לו גם לשם ניסיון לשלום בית". על כן כתב (שם) בתוך דבריו שכאשר האשה טוענת שבעלה אליה כלפיה ובשל כך היא מואסת בו: "אין דנין לחייבו בגט משום עילת ההכאה אלא מפני טענת מאיס עלי של האשה, ויהיה הגורם למאיסות איזה שהוא, אף שזה עצמו אינו עילה לחייב בגט אבל המאיסות הוא עילה וכו'".

המעין בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל ייווכח כי לא צוין בהם שהאישה מבררת לפני בית הדין מדוע היא מואסת בבעלה. בלשונו של הרמב"ם אין מובא אלא שהאישה אמרה "מאיסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי", ללא כל אמתלה או הסבר לסיבת מאיסותה, ולשיטתו די בעצם אמירתה שהיא מואסת בבעלה<sup>46</sup> כדי לכוף את בעלה לגרשה. על לשונו זו של הרמב"ם הוסיף השולחן ערוך וכתב: "אם רצה הבעל לגרשה". הדבר מורה כי אפשר ואף על כגון זה, היינו שמאיסתה של האישה בבעלה לא התבררה והתאמתה לבית הדין, חלק השולחן ערוך על הרמב"ם וכתב שאין כופים את הבעל לגרש, שכן יש לחשוש שהאישה נתנה עיניה באחר, ורק מחמת כך, בלא שבעלה באמת יהיה מאוס עליה, טענה שבעלה מאוס בעיניה ושהיא אינה יכולה להיבעל לו. לדברים אלה יש לומר שכאשר האישה נותנת אמתלה טובה לדבריה, שניכר ממנה בבירור כי היא מתענה תחת ידי בעלה, גם השולחן ערוך הצועד בעקבות הראשונים החולקים על הרמב"ם יודה שאין לחשוש שהאישה נתנה עיניה באחר, ויש לכוף את בעלה לגרשה.

כך לדוגמה כתב הרשב"ש<sup>47</sup> שאישה שמאסה בבעלה עוד קודם נישואיה אליו ולמעשה נישאה לו בעל כרחיה יש לקבל את דבריה שהיא מואסת בבעלה, וש"אפילו האומרים שלא לכוף לגרש בטוענת מאיס עלי יודו שכופים לגרש, שמה שאמרו שלא לכוף (הוא) מחשש שמא עיניה נתנה באחר, ובזו אם הדבר מפורסם שבעל כרחיה נשאה נסתלקה חששה זו". ביתר ביאור מפורשים הדברים בשו"ת התשב"ץ אשר מנה שבע שיטות בסוגיה זו, ובסופן כתב:

הדעת הששי – שאע"פ שאין כופין האיש לגרש אפי' באומרת מאיס עלי משום דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר מ"מ אם נתנה אמתלא לדבריה כופין אותו לגרש וזה דעת הר"ם מרוטנבורק ז"ל וכתבו הרא"ש<sup>48</sup> ז"ל בפסקיו... הילכך לא היה דין דין מאיס עלי אלא כשתתן אמתלא לדבריה למה

46 כן כתב הרשב"א (סימן תקעב) שאין צורך שהמאוס יראה, וכלשונו: "ואם נפשכם לאמר שאינה יכולה לומר מאיס עלי אלא במה שאפשר שיש לו דבר מאוס אבל לא על איש יפה תואר וחזק כמו שאמרתם, ועליו הוא מה שאמרו שאינו מוציא אלא לרצונו, אינו זה, שאין החן והמאוס תלויים אלא ברצון הלב וכמה אנשים מכוערים מוצאים חן בעיני בעליהן ובעיני נשיהם, ויפים וטובים דסברי טעם בעיניהם". יש לשים לב שלדעת הרשב"א אין כופים במאוס עלי.

47 שו"ת הרשב"ש, סימן צג.

48 אך עיינו ברא"ש שלא משמע מדבריו כן בדעת המהר"ם מרוטנבורג, וכן תמה עליו הגרי"ש אלישיב (מובא בציץ אליעזר, חלק ה, סימן כו, אות ה), וכן תמה עליו הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ג, אבן העזר, סימן יח, אות ג), ואולם הציץ אליעזר ישבו שם.

אינו מקובל אצלה אם מפני שהוא הולך בדרך לא טוב או מפני שמכלה ממונה ודומה לזה.

הדעת השביעי – שסובר גם שאע"פ שאין הדין נותן לכופ לגרש אם יש אמתלא כופין אלא שמצריך שתהיה האמתלא גלויה ומפורסמת וידועה לעין כל שבזה תו ליכא חשדא דשמא עיניה נתנה באחר, דכיון שהכל רואין שהאמתלא שנותנת שהיא אמת לא נשאר מקום לשום חשד וזה דעת התוספות ז"ל, וכן כתב ג"כ הר"ם מרוטנבורק ז"ל בשמם בתשובה.<sup>49</sup>

נמצא שלפחות חלק מרבתינו הראשונים הסובר שבטענת "מאיס עלי" אין כופין את הבעל לגרש, מודה שכשמבררת דבריה ובמיוחד אם האמתלה גלויה ומפורסמת, כופים את הבעל לגרשה. דבר המחזק ומאשש את דברינו לעיל, שייתכן שגם השולחן ערוך לא פסק שאין כופים אלא במקום שלא הייתה כל הוכחה או ראיה לדבריה, וכלשונו שם שאמרה רק "מאיסתיהו ואיני יכולה להיבעל לו מדעתי" ולא הוסיפה כל אמתלה לדבריה, אך גם מן השולחן ערוך יודה שבמקום שקיימת אמתלה מבוררת לדבריה כופים את בעלה לגרשה. חיזוק נוסף לשיטה זאת מוצא רבה הראשי האשכנזי הראשון של מדינת ישראל, הגאון הרב הרצוג זצ"ל, בדבריו של הרמ"א שפסק שבעל ש"עשה שלא כהוגן, שקדשה ברמאות ובתחבולות, כופין אותו לגרש".<sup>50</sup> על כך כתב הרב הרצוג, שברור "שאין זה משום ביטול הקידושין שאין זכר מזה שם, וע"כ [=ועל כרחך] שהטעם הוא שבענין שכזה יש יסוד חזק להניח שבאמת היא טוענת מאיס עלי, ודון מינה שבכל ענין שדעת הבי"ד מתיישבת שטוענת באמת... כופין לגרש".<sup>51</sup>

רמז נוסף לשיטה זו אצל הרמ"א ניתן למצוא בדבריו בחלק אחר של השולחן ערוך, בהלכות נדרים שבדעה דעה,<sup>52</sup> שם העלה הרמ"א כהאי לישנא: "איש ואשה שקבלו חרם או שנשבעו זה לזה לישא זה את זה, אין מתירין לאחד ללא דעת חברו, דזה מקרי הטבה, שכל אחד רוצה לישא חברו, ונשבעו משום כך זה לזה. אבל אם האשה אומרת ששונאה אותו, ונתנה אמתלא טובה לדבריה מתירין לה שלא מדעתו דאפילו אם כבר נשאה, האומרת מאיס עלי, חייב להוציא". דברים שלדעת רבתינו ה"ט"ז<sup>53</sup> והגר"א<sup>54</sup> הולכים בשיטת הרמב"ם,<sup>55</sup>

49 שו"ת תשב"ץ, חלק ד (חוט המשולש), טור ג, סימן לה, שכתבו רבי אברהם אבן טאוה מצאצאי הרשב"ץ (ההדגשות הוספו).

50 אבן העזר, סימן עז, סעיף ג.

51 שו"ת היכל יצחק, אבן העזר, חלק א, סימן ב, אות ח, ועיינו עוד בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ה, סימן כו, אות ד.

52 סימן רכח, סוף סעיף כ.

53 ט"ז, יורה דעה, סימן רכח, ס"ק לד.

ומהם עולה שרבנו הרמ"א צועד במתווה ההלכתי שאותו הגדרנו בפרק זה ומחלק על פי חומרתם את המקרים שבהם נשמעת מפי האישה טענת מאיס עלי. במקום שהאישה טוענת מאיס עלי מבלי לברר את דבריה ולהעניק להם סימוכין ותימוכין בעובדות מוצקות, סבור הוא שאין כופים ואין מחייבים את הבעל לגרשה. במקום שהאישה מוסיפה לדבריה אמתלה טובה, מחייבים את בעלה לגרשה, ובמקום שברור לנו כשמש שהיא מואסת בו, כפי הנראה במקרה שבו בעלה קידשה בערמה ובתחבולות, אף כופים את בעלה לגרשה. כך אכן סיכם גם הציץ אליעזר<sup>56</sup> את הדברים בשיטת הרמ"א וכתב: "כל זה מראה ששיטה זאת הלכה היא וקבעו מקום לה להשתמש בה בכל עת מצוא לפי הענין ולפי צורך הזמן והשעה בהתאם לראות עיני הדיין".<sup>57</sup>

### ו. תקנת הסבוראים לכופ את הבעל לגרשה כדי למנוע איסורים ויישומה בדורנו

עד כה עסקנו בסוגיה זו וביררנו את צדדיה על פי העולה מן הגמרא כפי שפרשוה רבותינו הראשונים. אולם סוגיה סבוכה ורבת השלכות זו לא באה על מיצויה ברובד השכיח של פסיקת ההלכה, רובד הנשען רובו ככולו על בירור ההלכה ממקורותיה התלמודיים והשתלשלותם וביאורם לאורך הדורות. בהלכות אלו, שלא כשכיח, חרגו חכמי הדורות הבתרא-תלמודיים, רבותינו הסבוראים והגאונים, מכללי פסיקת ההלכה הרגילים ותיקנו תקנה שהשתמשה באחד הכלים רבי הכוח העומדים לרשותם של חכמים בהנהגת הציבור – תקנה שהפקיעה במקרים מסוימים ומוגדרים את הקידושין, ובכך הכשירה הלכה למעשה גטין שעל פי ההלכה התלמודית הצרופה אפשר שהיו צריכים להיות בטלים.

54 ביאור הגר"א, יורה דעה, סימן רכח, ס"ק נג.

55 עיינו גם בנודע ביהודה, מהדורה קמא, יורה דעה, סימן סח, בדורנו במשורכת הטוענת מאיס עלי הביא את דברי הרמ"א בסתמא, דאפילו אחר הנישואין אם אומרת מאיס עלי חייב להוציא, ואינו מעיר על הלכה זאת מאום.

56 לעיל ה"ש 51, שם.

57 ועיינו גם בשיטה מקובצת (כתובות סד, ע"א) שהביא את דברי רבינו יונה: "דאף על גב דאין כופין לתת גט באומרת מאיס עלי היינו כפייה בשוטים אבל ב"ד [=בית הדין] מודיעים לו שמצוה עליו לגרשה ונותנין לו עצה שיגרשנה ואם לא יגרשנה האי מאי דאמרינן (בבלי, שבת מ, ע"א) האי מאן דעבר אדרבנן מצוה למקרייה עבריינא. ורבינו תם ז"ל היה אומר שאפילו זה לא נאמר לו אלא שאם יבוא לימלך אם יגרשנה בלא כותבה, ב"ד נותנין לו עצה לגרש לאלתר".



פתח לתקנה האמורה ולטעמה נמצא בשו"ת הגאונים בתשובה לרב שרירא גאון, שכתב: "רק ראינו ששורת הדין היתה מעיקרא שאין מחייבין את הבעל לגרש את אשתו אם בקשה גירושין חוץ מאותן ששנו רבותינו בהם שכופין אותם להוציא... ואחרי כן רבנן סבוראי כשראו בנות ישראל הולכות ונתלות בגויים ליטול מהם גיטין בכפיה מבעליהן, ויש כותבים גיטין באונס ומספק גט מעושה כדין או שלא כדין וקא נפיק מיניה חורבא, תיקנו בימי רבה בר רב הונא להמורדת ותובעת כתובה וכו' וכופין את הבעל וכותב גט לאלתר וכזאת מתנהגים זה כשלוש מאות שנים ואף אתם עשו כן".<sup>58</sup> הרי שרבנן סבוראי ראו שנתקלקלו הדורות ובנות ישראל שמאסו בבעליהן ומתוך כך מרדו בבעליהן וחפצו להתגרש מהם, היו נתלות בגויים ומפעילות בעזרתן לחץ וכפייה על בעליהן לגרשן. מעשה זה היה בו כדי לבטל את הגט מדאורייתא ולגרום למכשלות גדולות בהרבות ממזרים ואיסורי אשת איש, ועל כן תיקנו שאישה המורדת בבעלה כופים את בעלה לגרשה.

אלא שאם באים אנו למידה זו של התקנת תקנות מוטל עלינו לעיין בשורשי התקנה ולברוק אם היא עומדת בתוקפה גם בימינו אלה, או שמא לא תוקנה תקנה זו אלא לימים ומועדים מסוימים. מקור המלמד כי תקנה זו עומדת בתוקפה גם בימינו מצוי ברי"ף,<sup>59</sup> שהזכיר את התקנה הזו בשם בי דינא דמתיבתא, ומדבריו משמע שכך נראה לו להלכה.<sup>60</sup> אלא שבעל המאור העיר בפירושו על אתר על דברי הרי"ף שתקנה זו לא הייתה אלא לצורך שעה "לפי הצורך ממה שהוא בדורנו אבל בדורות הבאים בדינא דגמרא דיינינן לה".<sup>61</sup> כך כתב גם הרשב"א,<sup>62</sup> וביתר ביאור השיב הרא"ש בתשובה: "ועוד אני אומר שהגאונים שתקנו תקנה זו, תקנה לפי הדור ההוא שהיה נראה להם לפי צורך השעה בשביל תקנת בנות ישראל. והאידנא נראה הענין בהיפך, שבנות ישראל בדור הזה שחצניות הן, וא"כ [=ואם כן] לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, ויתנו עיניהן באחרים וימרדו בבעליהן. לכן טוב להרחיק הכפיה".<sup>63</sup> לשיטתו תקנת בי דינא דמתיבתא אינה שייכת בכל עת, ואדרבה בדור שבו יש לחוש שאם ננהג כדינא דמתיבתא ימצאו בנות ישראל שעל חינם,

58 חמדה גנוזה, סימן קמ, תשובה שהובאה להלכה גם בתוספות רי"ד, כתובות סד, ע"א; ספר העיטור, מערכת מרד (שם ציין שתקנה זו נוהגת כבר 600 שנה).

59 כתובות כז, ע"א.

60 ועיינו שם, שהבהיר שהתקנה אינה אלא במקום שהאישה מורדת בבעלה מחמת שאינה חפצה בו, אך במקום שמבקשת להתגרש ממנו רק מפני שחלתה וחוששת שתמות ומבקשת למנוע ממנו לרשת אותה, לא תיקנו חכמים.

61 על אתר, לעיל ה"ש 59.

62 שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן עב.

63 שו"ת הרא"ש, כלל מג, סימן ח (ההדגשות הוספו).

ללא כל מאיסות אמתית, ורק מפני שנתנו עיניהם באחרים, ימרדו בבעליהן – יש להרחיק את הכפייה.<sup>64</sup>

אולם נגד דבריהם עומדים למול עינינו דברי הרמב"ן, אשר שלל את דברי בעל המאור מכול וכול והעלה שתקנת הגאונים עדיין בעינה עומדת, בתוקפה ובגבורתה, כלשונו:

ומה שאמר בעה"מ [=בעל המאור] ז"ל שתקנת הישיבה הוראת שעה היתה הלא רבינו הגדול (הרי"ף) ז"ל יודע תקנת הגאונים יותר מכולנו ומדבריו ניכר שלדורות תקנו... אבל הם באמת לדורות תקנו ונהגו בה עד ימי רבינו ז"ל בחמש מאות שנה שלא זוהי תקנה זו מביניהם כמו שידוע בתשובות שלהם ג"כ [=גם כן] תמצא זה מפורש בהלכות הראשונות לרב שמעון קיירא ובכל חבורי הגאונים הראשונים גם בדברי האחרונים ז"ל והם ידעו היאך תקנו ומכל מקום מי שרוצה להחמיר שלא לכוף בגט כדין הגמ' לא הפסיד...<sup>65</sup>

בדברים אלה אחז גם רבי ישעיה מטראני,<sup>66</sup> אשר העלה שאישה המורדת בבעלה ואינה חפצה בו, בין שיש לה טענה מבוררת ובין שאין לה, אף שמדין הגמרא אין לכוף את בעלה לגרשה, מכל מקום גאוני הישיבות של בבל רבנן סבוראי תיקנו שיכופו אותו לתת גט מיד. רבי ישעיה מטראני מציין שכן כתבו גם בה"ג, רב שרירא גאון, רב האי גאון, כל הגאונים והרי"ף: "ואין מי שיוכל לעקור תקנת ב"ד הגדול שבבל". נמצא שלדברי כל הגאונים האלה מתקנת הסבוראים אישה המורדת בבעלה ואינה חפצה בו כופים את בעלה לגרשה אף נגד דין הגמרא. והגם שמדין הגמרא גט שניתן כך בטל, מכל מקום חכמים הסכימו להפקיע את

64 ועיינו בזה עוד בשו"ת מהרלב"ח, סוף סימן לו, שכתב: "גם הפוסקים כפי התקנה נחלקו לב' כתות כת אח' [=אחת] מהם סוברת שכל דיני האומר [=האומרת] מאיס עלי ראוי לדונם כפי התקנה הן לענין כפיית הגט הן לענין הממון ומהו הדעת הם כל הגאונים והרי"ף ובעל העטור ואחרים ודעתם ז"ל דאף על גב דמדין התלמוד אין לכוף לגרש בטענת מאיס עלי עם כל זה משו' [=משום] דלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה נראה בעיני תורתם לתקן כך, וכת אחת מהם סוברת שדוקא בענין הממון ראוי לדין על פי התקנה האמנם לענין האיסור ח"ו שנדון על פי התקנה לכוף לגרש בגט מעושה ומוטב שתצאנה בנות ישראל לתרבות רעה מלהרבות ממזרים. ובעלי הסברא הזאת הם מהר"ם והרא"ש ז"ל כאשר כתב בביאור בפסקיו ובתשובותיו. גם המרדכי ובעל הגהו' מימניות כתבו דברי מהר"ם כנראה שדעתם זכרונ' [=זכרונם] לברכה כדעתו".

65 מלחמת ה', ובפירושו לגמרא: חידושי הרמב"ן, כתובות סג, ע"ב.

66 בתשובה המובאת באור זרוע (סימן תשנד), ובמהר"ח אור זרוע (סימנים סט, קכו, קנז).

הקידושין במקרה שכזה,<sup>67</sup> והיות שכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, הקידושין מופקעים והאישה מותרת לעלמא.  
לדברים אלו ולשיטה זו הצטרף גם מו"ר הראשון לציון הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל,  
ולאחר שהאריך והרחיב בסוגיה דלעיל סיכם וכתב:

וגם אני בעניי אומר שבזה"ז דאחסור דרי בארצות החופש והדרור ואיש  
הישר בעיניו יעשה, ורבחה החוצפה בעולם, והנסיון הורה שכאשר עוזבות  
את בעליהן בטענת מאוס עלי, ואשתהווי אשתהו מבלי לפטרם בגט, הולכות  
ויושבות עם גברים אחרים, וגם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו. ומרבין  
ממזרים בעולם. ובכה"ג אמינא קלקלתן תקנתן, דמ"ש הרמב"ן (כתובות  
סג:), וח"ו לא הייתי חולק על תקנת הגאונים לכופו להוציא, ולא עוד אלא  
שאני קורא תגר על האומרים שאין ראוי לילך אחר תקנתן אלא בדין  
התלמוד, אלא ראויים הם לשמוע להם ולעשות כתקנתן, אלא שעכשיו ראוי  
לחוש הרבה בדבר שלא לנהוג כן שכבר בטלה מפני פריצות הדור. ע"כ.  
היינו בזמנו שאף שהיו מעיזות לומר מאוס עלי, אבל לא הגיעו לשיא  
החוצפה לשבת עם גבר זר מבלי גט, כאשר עלתה בימינו בעוה"ר. אבל  
בעקבותא דמשיחא כי השתא ראוי להתחשב מאד בתקנת הגאונים. ומכ"ש  
כשהיא צעירה ויש חשש ממשי שתצא לתרבות רעה, ואין סיכויים כ"כ  
שתחזור לבעלה. שנראה שהרוצה לעשות מעשה לכופו להוציא יש לו ע"מ  
שיסמוך. שהרי חזרה חששת הגאונים פן תצא לתרבות רעה למקומה. והכל  
לפי העת והזמן.<sup>68</sup>

67 עיינו בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ד, סימן כא, שכתב שחכמים הסכימו להפקיע את הקידושין על ידי גט כזה, וכדמצינו בכה"ג (בכהאי גוונא, כלומר בצורה דומה) בכמה מקומות בש"ס, ועיינו גם בשו"ת ציץ אליעזר, חלק א, סימנים כו-כז.

68 שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן יח. ועיינו בהמשך דבריו שם: "וכן ראיתי לגדול הדור האחרון הגר"ח פלאג' בשו"ת חיים ושלום ח"ב (סי' לה), בנידון בעל נכפה, שדעת כמה פוסקים ומרן הב"י שאין לכופו להוציא, וכתב, דמ"מ לכ"ע אין כופין את האשה לדור עמו. ולכן כל שעברה שנה או שנתיים לכל היותר מיום שנפרדו זמ"ז, נראה דכופין אותו לגרש. דאיכא תרתי, לאיש שלא יוכל לעמוד בלא אשה (וכל היכא דאגיד בה לא יהבי ליה איתתא אחריתי). וגם לאשה עצמה שאינה יכולה לעמוד בלא איש. וכ"ש היכא שהיא ילדה דחיישי' דילמא נפיק מינה חורבה, בהיותה אסורה בכבלי העיגון, ופוק חזי כמה הקילו הפו' בעיגונא דאיתתא, ובפרט כשהיא צעירה, עד שהפריזו לומר דסמכין על סברא יחידאה. וכ"ש שהחויב מוטל על כל דייני ישראל להקל בזה, כדי שלא יבאו לידי תקלה מצד האיש ומצד האשה. עכ"ד. והוא אילן גדול שראוי לסמוך עליו. כ"ש בזמנינו זה. וה"ה בכל נידון שאפשר לצרף מחלוקת הפוסקים, לבד טענת מאוס עלי, דעבדינן עובדא להקל. וצרף לכך גם את דבריו

נאמן לגישתו זו הכריע מו"ר הראשון לציון הגר"ע יוסף זצ"ל<sup>69</sup> שגם בהלכות כפייה לגט אנו הולכים על פי כללי הלכה המסורים בדינו,<sup>70</sup> צירף את תקנת הסבוראים לספק ספיקא שמכוחו פסק שיש לכוף את הבעל לגרש והעלה שבמקום "שיש אמתלא אמתית וגלויה שהוא מאוס בעיניה, עד שלא נשאר מקום לחשוש שמא עיניה נתנה באחר" יש לכוף את הבעל לגרש מכוח ספק ספיקא "שמא הלכה כהרמב"ם שכופין אותו לגרש בטענת מאיס עלי, מעיקר הדין, ואפי' בלא אמתלא ברורה. ואת"ל שאין כופין מעיקר הדין בכיוצא בזה, שמא עיניה נתנה באחר, שמא אם יש אמתלא ברורה לדבריה שנסתלקה חששא זו שפיר כופין להוציא. ואת"ל שגם בזה אין כופין מעיקר הדין, שמא הלכה למעשה יש לפסוק, כמ"ש הרי"ף (פרק אע"פ) בשם בי דינא דמתיבתא, דתקינן דיהיב לה גיטא לאלתר. ור"ל ע"י כפייה. וכמ"ש מהר"ם מרוטנבורג בתשו' שהובאה בס' תשובות בעלי התוספות (סי' נה). וכו'".

### ז. פסיקת בתי הדין הרבניים בטענת "מאיס עלי" – הנוהג בפועל

בפסק דין חשוב וממצה שיצא מתחת ידי חברי בית הדין הרבני הגדול, הרבנים הגאונים הרב אברהם שרמן והרב חגי איזירר שליט"א, נסקרה בתמצית ובקצרה פסיקתם של בתי הדין הרבניים בנושא מאמר זה.<sup>71</sup> לדעתו של הגר"א שרמן, הנוהג בבתי הדין הרבניים הוא שלא לחייב גט בטענת מאיס עלי באמתלה מבוררת. את קביעתו זו מבסס הגר"א שרמן על פסיקה קודמת של בית הדין הגדול<sup>72</sup> במקרה שבו האישה טענה כי בעלה עשה בה "מעשים אשר לא יעשו" אך לא הובאו כל ראיות לדבריה. בית הדין הרבני הגדול הסתמך על דברי שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן<sup>73</sup> כמו גם על לשון הרמ"א<sup>74</sup> שכתב "אבל בנותנת אמתלא

המפורסמים של הגר"ח פלאגי בחיים ושלום ח"ב (סי' קיב), שאם יש מחלוקת בין איש לאשתו והאשה רוצה להתגרש והבעל מסרב, יש לתת זמן וקצבה לדבר, ואם המתניו עד י"ח חדשים וכבר נלאו לתווח השלום ואין להם תקנה, ונראה לב"ד שאין תקנה להשלים ביניהם, יפרידו הזוג, ויכופו אותו לתת גט עד שיאמר רוצה אני. כ"ז כתבתי לכבוד השי"ת ותורתו. עכ"ד. וציין הגרע"י שאפשר דלאו כפייה בשוטין קאמר, אלא בדברים למקרייה עבריינא וכדומה. וכדעת רבינו יונה והרמ"א הנ"ל" (ההדגשה הוספה).

69 שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן יח, ס"ק ד.

70 השו"ת לשיטת הגר"ש אלישיב שהבאנו לעיל בפרק ב.

71 תיק (גדול) 819158/3 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 5.10.2011).

72 ערעור (גדול) ער/תשכ"ז/100, פד"ר ז 3 (התשכ"ז) בהרכב הגאונים הראשון לציון והרב הראשי הרב יצחק ניסים, הרב יוסף שלום אלישיב והרב בצלאל זילטי.

73 סימן קלה, וכן עולה גם מדברי הרשב"א בשו"ת, חלק ז, סימן תיד, נראה שעניין נתינת הגט השאיר הדבר לרצונו של הבעל בלבד בלי שהוסיף שמצוה לגרש, כדברי הר"י.

לדבריה... ואין כופין אותו לגרש ולא אותה להיות אצלו", וכתבו שם: "דאם נאמר דיש חיוב עליו לגרשה פשיטא דאין כופין אותה להיות אצלו, וע"כ דאין חיוב על הבעל לפטור אותה בגט". פסק דין נוסף שממנו עלה לכבוד הרב שרמן כי אין לחייב גט בטענת מאס על באמתלה מבוררת הוא פסק דינו של בית הדין הגדול<sup>75</sup> במקרה שבו אישה טענה כי בעלה הכה אותה, חנק אותה וירק בפניה, ונוסף על כל אלה גם נשא אישה עליה. בית הדין למד שם משו"ת הרא"ש<sup>76</sup> שדן בשיטת הרמב"ם אם לכוף לגרש באמרה מאיסתיהו, וכתב: "וכי מפני שהיא אינה יכולה להבעל לו נכוף אותו", נימוק שלדעת בית הדין הגדול כוחו יפה גם לקביעה שאין לחייב את הבעל לתת גט.<sup>77</sup> מפסקי דין אלה הסיק הרב שרמן "שרוב בנין ומנין של דייני בתי הדין אינם מחייבים את הבעל לגרש כאשר האשה טוענת מאס על בטענה מבוררת, ואין לקבל את דברי דעת הרוב שיש חיוב לגרש ולא רק מצוה. ובודאי שאין לקבוע שבתי הדין נהגו לפסוק כך".

אלא שגם הגר"א שרמן מודה שמצאנו שני פסקי דין<sup>78</sup> שדנו בבעל חסר כוח גברא ושבהם חברי בית הדין הרבני הגדול חייבו את הבעל לגרש ולא שעו לבקשתו לאפשר לו להתרפא משום שהאשה מאסה בו בטענה מבוררת, ועל כן אין לחייבה להיות עמו ולסייע בידו להתרפא, ויש לחייבו לגרשה. לאור זאת העלה הגר"א שרמן שיש לחלק, וכן פסק לו מו"ר הגרי"ש אלישיב, בין טענת מאס על באמתלה מבוררת שבה "האשה היא הגורם המפריע להמשך הנישואין שביניהם, ולא כל כמינה לחייב אותו במתן גט", לבין מקום שבו "התנהגותו של הבעל היא שגרמה לפתח בליבה של האשה מאיסות למרות שטוען הבעל

74 הרמ"א בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עז, סעיף ב.

75 ערעור (גדול) תשכ"ח/3, פד"ר ז 201, 204–206 (התשכ"ח) בהרכב הגאונים הראשל"צ והרב הראשי הרב יצחק ניסים, הרב יוסף שלום אלישיב והרב אליעזר גולדשמידט.

76 כלל מג.

77 אך ראו שם בפנים שבית הדין הגדול קבע כי יש לראות בדברי האישה טענת מאס על באמתלה מבוררת והביא מקורות לחיוב הבעל לגרש במקום שכזה, ואולם הגר"א שרמן כתב בפסק דינו כי בית הדין לא חייב אלא מטעם שהבעל השיאה שם רע בשכנותיה, אך לענ"ד יש עוד לדון דנראה שסיבת חיוב בית הדין שם הייתה מטעם טענת מאס על באמתלה מבוררת וגם מטעם שהוא משיאה שם רע בשכנותיה. וכן הביא שם מפסקי דין רבניים: תיק (אזורי ת"א-יפו) תשל"ט/9188, פד"ר יב 96, 103 (התשמ"ב) מפי כבוד הרה"ג הרב ח"ג צימבליסט, הרב ע' אזולאי והרב שלמה דיכובסקי; תיק (אזורי ב"ש) תשכ"ה/116, פד"ר ו 221, 223 (התשכ"ו) מפי הרבנים הגאונים אליהו קושלבסקי, חיים נברוצקי ומ' לופז; תיק (אזורי ת"א-יפו) תשט"ז/78, פד"ר ב 188, 194 (התשט"ז) מפי הרבנים הגאונים מ' שלזינגר, ש' הלוי וי' וילנסקי; תיק (אזורי י-ם) תשמ"א/3977, פד"ר יב 324, 338 (התשמ"ב) מפי מו"ר הרה"ג ש' שפירא, מ"י מילצקי ומ' טופיק).

78 ערעור (גדול) תשי"ח/49, פד"ר ג 77, 89 (התשי"ט) בהרכב הרה"ג הגר"י הדס, הגרי"ש אלישיב והגר"ב זולטי; ערעור (גדול) תשל"ב/134, פד"ר ט 94 (התשל"ג) בהרכב הרה"ג הרה"ר הגרי"א אונטרמן, הגרי"ש אלישיב והגר"ש ישראל.

שניתן לתקן אותם במידה שהאשה תחזור לחיים משותפים בשלום-בית וביכולתו לתקן התנהגותו זו בסיוע מומחים לדבר. אלא שהמאיסות שנוצרה אצל האשה גורם שהאשה לא יכולה נפשית לחיות עמו ובמחיצתו ובי"ד קבע שאין לכפות האשה להיות עמו שהיא מוחזקת בגופה. במצב זה חובה עליו ליתן ג"פ לאשתו".

לעומתו, עמיתו לבית הדין הגדול הגר"ח איזירר סבר<sup>79</sup> שמעיקר הדין יש חיוב גט בטענת מאיס עלי באמתלה מבוררת: "כך נובע משיטת הרמב"ם והרשב"ם (בקל וחומר מכפיה). כך מבאר בתוס' רי"ד, כך נתקן על ידי הגאונים (בקל וחומר מכפיה) וכך גם דעת המאירי בשם יש אומרים והריטב"א". מכאן, קובע הגר"ח איזירר, נובע היסוד המצדיק את הרחקות דר"ת (אף על פי שהוא מתנגד לכפיה), וכפי שביאר הגר"א, שההרחקות מיוסדות על היות של הבעל עברין, דבר שבהכרח מעיד שהוא חייב לגרש.<sup>80</sup> לדעת הרב איזירר, יש לקבוע שבמומים קשים וגם במאיס עלי פקע שיעבוד האישות של האשה לבעלה, הן לדעת הרמב"ם הן לדעתו של ר"ת, אלא שלדעת ר"ת אין הפקעת

79 כפי שהעלה גם במאמרו "חיוב גט ומזונות למורדת דמאיס עלי" שורת הדין ב, סד (התשנ"ד).

80 ועיינו שם, שהוסיף שכן עולה גם מתשובת הרא"ש, שסובר שבדיעבד אם כפו גט במאיס עלי לא תצא, והגט כשר, ואף שהרשב"ץ הסביר כי הרא"ש מדבר במקום שנוהגים כרמב"ם, מ"מ רבים מהאחרונים סתמו בדברי הרא"ש ונראה שזו דעתו בכ"מ. ועל כן כתב הגר"ח איזירר שהגט כשר מכוח ספק ספיקא, שכן לר"ת אין היא בגדר ודאי משקרת אלא ספק משקרת. לכן אם ניתן גט, יש לומר שהוא כשר בדיעבד בגלל ספק ספיקא. ספק אם הלכה כרמב"ם, וגם אם הלכה כר"ת שמא אינה משקרת. על כך הוסיף שם שאשר לחיוב הבעל בגט ניתן לסמוך על ספק ספיקא לכתחילה ולחייב, ולא נאמר שהבעל מוחזק באשתו ועל כן ספק ספיקא לא יועיל, וזאת מהטעמים האלה:

א. התוספות, כתובות ט, ע"ב, ד"ה "אי למיתב לה כתובה", מבאר שספק ספיקא מועיל גם לחייב ולהוציא ממון (כתובה). אמנם רבו החולקים על כך וס"ל שספק ספיקא אינו מועיל לחייב ממון, כפי שאי אפשר להוציא ממון על סמך רוב. אולם בנדרון דידן קי"ל שאפשר על סמך רוב גם לחייב בכפית גט וק"ו בענין חיוב (עיינו בערעור (גדול) תש"ך/184, לעיל ה"ש 15, שם).

ב. בפסק הדין שם שניתן גם על ידי הגרי"ש אלישיב מבאר שהשיטה של הש"כ בגבורת אנשים שהחמיר שלא לכפות גט אא"כ הבעל מורד מכל עניני אישות, היא שיטה של מיעוט בפוסקים. לפיכך אם המצב שבית הדין נוכח שאין תקנה לאישה אם לא יכפו גט, סומכים על דעת הרוב וכופין גט על הבעל. הסיבה היא שאין האישה קניינה ולא הוא מוחזק בה אלא היא מוחזקת בעצמה. עיינו חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם, גירושין, ד"ה "והנראה", שפירש כן על פי הר"ן והתוספות.

ג. לפיכך גם בענייננו אפשר לחייב הבעל בגט על סמך ספק ספיקא כיוון שהאישה היא המוחזקת בעצמה ולא הבעל.

ד. יש להוסיף כי לכאורה יש טענה שהספק ספיקא דלעיל הוא ספק משם אחד (והספק הוא אם האישה משקרת ולדעת הרמב"ם היא בחזקת שאינה משקרת ולפי ר"ת היא ספק משקרת). מכל מקום אם יש ספק נוסף אפשר לצרפו.

שיעבוד האישה מחיל דין חיוב או כפייה על הבעל, ויש צורך בתקנה מיוחדת של כפייה או חיוב גט על הבעל. על כן, לדעת הרב איזירר, במומים גדולים שבהם כתבה המשנה שכופים לגרש, כגון ריח הפה, נוח לחז"ל לטעון שרוב הנשים אינן סובלות זאת, ואם אישה דורשת גירושין בגלל סיבה זו, יש להאמין שהיא מכלל הנשים שאינן סובלות זאת וגם נראה שהמאוס שלה לא יפסיק, ולכן תקנו בזה תקנה של חיוב גט וגם החמירו ותקנו כפייה. מה שאין כן בטענת מאוס עלי, שבנויה על התנהגות או אופי שאינם קיצוניים, ויש הרבה נשים שמוכנות לחיות עם אופי או התנהגות כאלה, אין לתקן תקנה של חיוב גט או כפייה על הבעל, כי אולי המאוס של האישה יחלוף או תתגבר על מיאוסה. אולם כאשר יש קביעה של המומחים שבלא טיפול נפשי משותף לא יחלוף המאוס, אזי יש לומר שחז"ל תיקנו חיוב גט כמו בריח הפה. אמנם כפייה לא מצאנו שתיקנו גם אז כי אינו חמור כמו ריח הפה, ויש הרבה נשים שיכולות להתגבר על מיאוסן.

ועיינו שם בסוף דבריו שנתלה באילן גבוה בדברי מרן הראי"ה קוק, שהעלה שיש לחייב את הבעל בגט במקום שהאישה מואסת בו באמתלה מבוררת, וכלשון הגר"ח איזירר:

לסיום הנימוקים רציתי לציין שבשנת תשכ"ט יצא לאור ספר עזרת כהן להראי"ה קוק זצ"ל מכת"י ובו פס"ד מקיף שיש חיוב גט במאוס עלי כשאינה בחזקת משקרת. ואמר לי מו"ר הגר"י כהן אב"ד ירושלים כי אילו היה הפס"ד ידוע לדייני בתי הדין בשנים תשט"ו-תשכ"ט היו סומכים עליו ולא מתלבטים. וכי כל הספקות שיש בפד"רים, שזה מחייב גט וזה פוטר או מסתפק, היו נדחים מתוקף פסה"ד בעזרת כהן.

נמצאנו למדים שאף שחברי בית הדין הגדול הנזכרים לעיל חלקו ביניהם בשאלה אם בכל מאוס עלי באמתלה מבוררת יש לחייב את הבעל לגרש, מכל מקום שניהם מודים שבמקום שהתנהגותו של הבעל גרמה לאישה למאוס בו, ושהבעל ככל הנראה יזדקק לסיוע של מומחים על מנת להתגבר על התנהגותו, יש לחייב את הבעל לגרשה.

אלא שכפי שהראינו לעיל, דברי חברי בית הדין הגדול הנזכרים בפרק זה אינם מוסכמים על כלל דייני בתי הדין, ובתוכם גם דייני בית הדין הגדול. לעיל הבאנו מדברי שניים מן הבכירים והחשובים ביותר בדייני בתי הדין, מרן הראשון של צ"צ הגר"ע יוסף<sup>81</sup> ורבינו הציץ אליעזר.<sup>82</sup> שניהם דנו בנשים צעירות אשר אבותיהן השיאו אותן עם בעלים זקנים והן מבקשות להתגרש מהם בטענה שהן מואסות בהם,<sup>83</sup> ושניהם העלו להלכה שיש מקומות

81 שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימנים יח-כ. מקצת דבריו הוזכרו לעיל בסוף פרק ה.

82 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ד, סימן כא; שם, חלק ה, סימן כו בתשובה לגר"ש אלישיב שחלק על דבריו.

83 ביביע אומר אף צוין שבעלה של האישה הפלה בה את מכותיו, אך בציץ אליעזר לא הוזכרה טענה זו.

ומקרים שבהם טענת האישה כי בעלה מאוס עליה מקימה עילה לכפיית הבעל למתן גט. מדברי מרן הראש"ל צ הגר"ע יוסף הבאנו לעיל, וכמותו כתב גם הציץ אליעזר ש"ש כר נרחב לדון בדבר כפייה לגרש במקום שישנו בטענת המאוס עלי אמתלא מבוררת, ובית הדין רואה צורך השעה לכופ את הבעל לגרש כדי שלא תצא האשה לתרבות רעה". הציץ אליעזר כתב זאת בשני מקומות, באחד כקונטרס שנועד לברר הלכה גדולה זו ובשני כתשובה להשגותיו של הגרי"ש אלישיב על דבריו הראשונים של הציץ אליעזר. השגותיו של הגרי"ש אלישיב לא צורפו לספרו של הציץ אליעזר, אולם מתשובתו של הציץ אליעזר ניכר שלדעת הגרי"ש אין להגיע לכפייה בטענת מאוס עלי באמתלה מבוררת, וככל הנראה שיטתו זו של הגרי"ש אלישיב היא בית האב לדברי הרב שרמן והרב איזירר שהובאו לעיל. אמור מעתה כי דין כפיית גט בטענת מאוס עלי באמתלה מבוררת מצוי במחלוקת בין שלושה מן העמודים המרכזיים שעליהם נסמכים היום רבים עד מאוד מדיני ישראל, הגרי"ש אלישיב מן הצד האחד והציץ אליעזר והראש"ל הגר"ע יוסף מן הצד השני. דעת הגרי"ש אלישיב שבדין זה אין לכופ את הבעל לגרש, אך במקרים מסוימים יש לחייבו בכך, ומנגד דעת הראש"ל הגר"ע יוסף ודעת הציץ אליעזר, הסבורים שבדין זה ניתן אף לכופ את הבעל לגרש.

בגוף דברי הרב שרמן שהבאנו לעיל ובהערות שם מצויה סקירה של פסקי דין שבהם העלו חברי בית הדין כי יש להימנע מחיוב גט במקום שהאישה נסמכת אך על טענת מאוס עלי בטענה מבוררת, ומכאן והלאה יובאו מקרים מוגדרים שבהם בתי הדין הרבניים עשו מעשה כשיטת הגר"ע יוסף והציץ אליעזר, ופסקו לכופ את הבעל לגרש לפי העילה שבכותרת מאמר זה.

### ח. טענות מאוס עלי שבהן פסקו בתי הדין כי יש לכופ את הבעל לגרש

בחינת פסקי הדין הרבניים שניתנו בנושא שבו אנו עוסקים מעלה כי פסקי הדין משתרעים על פני מגוון רחב של עילות ונסיבות, החל ממקומות שבהם חוותה האישה סכנת חיים מוחשית בשל תקיפה של הבעל, וכלה במקרים שבהם הבעל נמצא אשם במעשים חמורים כלפי גורמים אחרים, מעשים שלטענת האישה המאוסו אותו עליה. בתווך, בין שני מקרי ה"קיצון" האלה מצויות עוד כמה "תחנות", כל אחת בדרגת חומרה שונה משל חברתה ועם עילות ונסיבות המייחדות אותה. כדי למקד את הדיון ולייעל אותו לא אביא כאן אלא את ה"אבות", את המקרים המרכזיים על סקלת העילות, מקרים שבהם מתקיימת עילה מרכזית שממנה ניתן להקיש ולהסיק ל"תולדות" אחרות. על מנת לסדר את הדברים וכדי לעמוד על טיבן של העילות הנדרשות לשם כפייה על הגט, אתחיל בנידונים שבהם העילה מוחשית וברורה יותר, ומהם והלאה אמשיך בהדרגה לעילות המוחשיות והמובהקות פחות.



# 1. בעל שהכה את אשתו מכות נמרצות,<sup>84</sup> ולאחר מכן אף ניסה לרצחה נפש ונשפט על כך לכמה שנות מאסר

אחד הנדונים המובהקים ביותר שבהם קבע בית הדין הרבני כי האישה מואסת בבעלה באמתלה ברורה, ועל כן יש לכוף את הבעל לגרשה, בא בפני בית הדין הרבני האזורי בירושלים בראשותו של הציץ אליעזר.<sup>85</sup> אישה הגישה לבית הדין את תביעתה לגירושין בעילה שהבעל מפליא בה את מכותיו זה שנים, והבעל הודה במקצת כי בתקופה מסוימת אכן היה מכה את אשתו. התובעת הספיקה להביא לבית הדין עדות של איש ושל אישה על הכאות אכזריות של הנתבע את התובעת גם בתקופה שעליה הבעל לא הודה, אך אז חל מפנה חריף בתיק: הבעל שעמד על תביעתו לשלום בית הפך את הקערה על פיה וניסה לרצוח את התובעת ואת אחיה בנשק חם. הניסיון הזה אף הצליח לפצוע קשה את התובעת ואת אחיה, שאך בדרך נס ניצלו ממוות. הבעל נשפט על מעשיו בבית המשפט המחוזי ונדון לחמש שנות מאסר. דא עקא, שאף שבאופן טבעי המעשה רק חיזק וחיידר את תביעתה של האישה לגירושין, האישה טענה מפורשות כי לאחר ניסיון הרצח אין לה עוד כל אומן בבעלה וכי היא פוחדת לגור איתו. הבעל הקשה את עורפו וסירב בתוקף לפטור את אשתו בגט פיטורין. לטענת הבעל על האישה להמתין עד לסיום תקופת מאסרו, משך כשנה וחצי, "ואז תשוב לחיות איתו בשלום, כי הוא אוהב אותה ואינו רוצה לגרשה".

בית הדין פתח את פסק דינו במצבה העכשווי של האישה, היינו בעובדה שבאותו זמן נשא הבעל את עונשו בכלא, ולמעשה בגין מעשיו הרעים נמנע ממנו לקיים את חיוביו כלפי אשתו, כולל מזונות, עונה ועוד. בית הדין קבע כי הבעל מחויב לפטור את אשתו בגט פיטורין בנימוק "כי ע"י פשיעתו הקודמת הוא כעת במצב של מורד באשתו ממזונות ותשמיש".<sup>86</sup> בית הדין חיזק את קביעתו זאת מדברי האבן ישראל,<sup>87</sup> שהעלה שיש לכוף בעל לגרש את אשתו בגלל היותו מוכתב לעבודת פרך בשל מעשיו הרעים.<sup>88</sup> בית הדין אף

84 הערת מערכת: ראו בהרחבה עוד, בכרך זה, אליאב שוחטמן "אלימות נגד נשים כעילה לגירושין" משפחה במשפט ו-ז 85 (2013–2014).

85 תיק (אזורי י-ם) תשי"ז/1197, פד"ר ג 220 (התשי"ט) בפני כבוד הדיינים: הרבנים א' י' וולדינברג – אב"ד, ע' יוסף ו' קאפח. וראו גם בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג.

86 כמקורות לחיוב זה ציין בית הדין את דברי התוספות, כתובות ע, ע"א, ראש פרק המדיר, ד"ה "יוציא ויתן כתובה", וכן לדברי התוספות, יבמות סד, ע"א, ד"ה "יוציא ויתן כתובה", כמו גם לרא"ש שם, פרק שיש, סימן יא, ולשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, ברמ"א, סעיף ג ובפתחי תשובה, ס"ק ח.

87 אבן ישראל לרבי ישראל סלטר (ליפקין), שם בשו"ת אבן בוחן, עמ' קו-קח.

88 בעל האבן ישראל ביסס את פסיקתו על כך שהבעל, עקב פשיעתו, מונע מאשתו כל ענייני אישות בין תשמיש בין מזונות, ולא עדיף מבעל פוליפוס וכיוצא כיוון שאין יכול להיות עמה

ציין שהגאון בעל ענג יו"ט חיזק בתשובתו הנדפסת שם את ידי המחבר והסכים עמו "דבודאי מדינא הוא מאותן שכופין אותו להוציא בהיות ונגרע ממנה כל עניני אישות, כיון שהוא בשבי ועבודה קשה ואינו יכול לבא אל ביתו כלל, ואף שעכשיו הוא אנוס בדבר, הא לא עדיף מנולד לו ריח הפה דכופין אע"פ שהוא אנוס עיי"ש, וא"כ דון מינה דה"ה לנידון דידן".

ואולם בית הדין לא הסתפק אך בעילה זו כדי לכופ את הבעל לגרש את אשתו וציין שגם בלעדי המצב שהאשה נמצאת בו כעת מתקיימים בנדון זה נימוקים הלכתיים "לחייב את הבעל וגם לכופו בנתינת ג"פ לאשתו בגלל עצם הנהגותיו הרעות והאכזריות כלפי אשתו, בבחינת של אם מפני ריח הפה כופין מפני חיי נפש לא כל שכן". בית הדין קבע שדי בכך שהתברר שהבעל הכה את אשתו מכות אכזריות בכמה הזדמנויות כדי לכופ את הבעל לגרש. כבסיס לכך הביא בית הדין את דברי הגהת האשרי<sup>89</sup> בשם רבינו שמחה, שבעל שרגיל להכות את אשתו ולבזותה ברבים כופים אותו להוציא וליתן כתובה אף בלי שתקדם לכך התראה. בית הדין לא התעלם מדברי הבית יוסף, שכתב שאין לסמוך על דברי רבנו שמחה לכפות להוציא כיוון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים, אך ציין שהדרכי משה חלק עליו וכתב: "דכדאי הם הגאונים לסמוך עליהם, כ"ש שרמב"ן ומהר"מ הסכימו בתשובותיהם בענין הכאת אשתו והביאו ראיות ברורות לדבריהם גם הסברא מסכמת עמה, ומה שלא הוזכרו בדברי הפוסקים אפשר לומר שהיה דבר פשוט בעיניהם".<sup>90</sup> וכדברי הדרכי משה נראה גם מספר יד אהרן,<sup>91</sup> שהביא שכדברי רבנו שמחה עולה גם משו"ת התשב"ץ<sup>92</sup> וכתב שאפשר שאילו היה רואה מרן הבית יוסף את דברי התשב"ץ, לא היה כותב שאין לסמוך על דברי רבנו שמחה.

ואף שבית הדין סבר שבכך שהבעל רגיל להכותה אין די כדי לכופו לגרש היות שהדבר תלוי באשלי רב רבי (=אילנות גדולים), וגם הדרכי משה בעצמו בסוף דבריו כתב ש"מכל מקום נראה דטוב שלא לכופו ליתן גט אלא בדרך זה להחרימו או לתפסו בידי גוים או בשוטים שלא להכותה או שיוציא ויתן גט".<sup>93</sup> ואף הוסיף בשם ה"בנימין זאב", שיש להתרות תחילה בבעל פעם או פעמיים. מכל מקום, הסביר בית הדין שהדברים אמורים אך

כלל, "ומה לי מחמת ריח רע או שאר סיבה, סוף סוף אינו יכול לקיים שום חיוב מעניני אישות, ולכן מסתברא דכו"ע מודים בזה שכופים בשוטים כמו בעל פולפוס, אע"פ שלא פשע כלל, וכ"ש הכא". על כן נראה שלדעת האבן ישראל, כל אימת שנאסר בשל מעשיו הרעים ובכך מונע ממנה כל עניני אישות, כופין אותו לגרש.

89 בבא קמא, פרק ג, סימן י, דברים שהובאו גם בבית יוסף בטור אבן העזר, סוף סימן קנד.

90 דרכי משה הקצר, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא.

91 סימן קנד, הגהת הבית יוסף, אות כב.

92 חלק ב, סימן ח, הובא לעיל בטקסט הצמוד לה"ש 3.

93 דרכי משה הקצר, לעיל ה"ש 90, שם.

בהכאות שאין בהן כדי להמית, אבל אם מתברר לפנינו שהכה אותה הכאות של מיתה במכשיר כזה וכדומה, והאישה ניצלה ממכות המוות שלו רק בדרך נס, נראה ברור שבכגון דא כולי עלמא יודו שהאישה צודקת בטענתה שאינה יכולה עוד להמשיך לדור בכפיפה אחת עם נחש כזה, ולא כל יומא מיתרחיש ניסא, וכופין את הבעל לפטרה בגט פיטורין. והואיל ובנדוננו "הרי בסופו של דבר ארב לה הבעל לרצחה נפש וירה בה בנשק חם וגם פגע בחדרי יריכה וכליותיה, ושכבה בבית החולים חדשים על חדשים... וזה מראה על אופיו הרע ועל תכונות מושחתות שמושרשים בלבו של הבעל, ועכ"פ כלפי אשתו מוכיח סופו על תחילתו על מידת שלשלת ההכאות האכזריות שהבעל מענה בהם את אשתו זה שנים", אם כן יש לכופו לגרשה.

בית הדין ציין שכך פסק גם שו"ת מטה לחם, שיש לכופו לגרש את הבעל שמתוך גודל כעסו פגע בשוק באשתו והוציא סכין מתוך ידו אדעתא שיגיע אליה, והסכין קרע את הצעיף שעליה ורק בדרך נס ניצלה: "דהיכי יצוירי אשר לא תעלה מורא ופחד בלבה להתקרב אצלו, לכן בכה"ג ודאי יש לה רשות למרוד בו ויש צד לכופו לגרשה".<sup>94</sup> ואף שבסוף דבריו הסתייג המטה לחם מהחלטתו וכתב שלפחות תשב האישה בבית אביה ותיזון מממון הבעל, כתב בית הדין שיש לומר שהדברים נכתבו רק לרווחא דמילתא ומהיות טוב, אך מעיקר הדין מודה המטה לחם שכשאי אפשר בעניין אחר יכולין לכופו על הגט, וכן כתב בשמו גם בספר אבני האפוד.<sup>95</sup> למעשה קבע בית הדין כי הנדון שלפניו חמור בשתיים מנדונו של המטה לחם, שכן בנדונם הבעל תקף את האישה בנשק חם ולמעלה מכך אף פגע בגופה פגיעה חמורה, ולכן "בכגון פחד ואימת מות כזאת של האשה יש לומר דאין מקום אפילו לרווחא דמילתא להחמיר לא לכופו את הבעל מלגרש על חשבון סכנת נפשה של האשה, וכללא מסור בדינו דחמירא סכנתא מאיסורא".

בית הדין ציין גם לדברי הרמ"א,<sup>96</sup> שפסק שבעל שנודר ואינו מקיים כופים אותו להוציא מפני שבניו מתים בעוון נדרים, ויש ללמוד מזה דאם כך משום סכנת מיתת בניה, כל שכן שכופים בסכנת מיתת גופה דכל אשר לו ייתן בעד נפשו, ואף שבנידון שם צריך התראה, הרי שבכגון נדוננו שהוא בעצמו הופיע בדמות הרוצח וגם גזים ועביד מעשה, כולי עלמא מודים דלא בעינן התראה על כך, דכולי עלמא כמותרים ועומדים על כך וזיל קרי בי רב הוא. על כן סיכם בית הדין וקבע:

למותר לציין דבכגון דא הוי טענת מאיס עלי של האשה טענה ברורה  
ומבוררת, וכל הפוסקים מגדולי הראשונים והאחרונים דס"ל לכופו בזה

94 אבן העזר, חלק א, סימן ח.

95 אבן העזר, סימן קנד, אות ח.

96 הרמ"א בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

יסברו במכ"ש לכוף בכגון נידוננו ובודאי כדאים המה כל גדולי הפוסקים לסמוך לעשות על ידיהם מעשה רב בכגון חשש סכנת – מות וכללא קיימא לן בכל דוכתא דחמירא לחוש לסכנתא מלחוש לאיסורא ובסכנתא חיישינן אפילו למיעוטא. ויתר על כן יש לומר דבכגון אמתלא גדולה ומבוררת בכדנא של נידוננו כו"ע לא פליגי ומודים דכייפינן כי גם שבוית חרב אינה נתונה למות בידי שוביה, וזהו נוסף על כל האמור לעיל בעיקרא דדינא דא מבחינת עצם ההלכה.

הרי לנו שבית הדין הכניס את אלימותו הרצחנית של הבעל להגדרת טענת מאיס עלי באמתלה מבוררת ופסק שלחומרת העניין יש לכוף את הבעל לגרש, וכפי שחזק זאת הרב וולדנברג בתשובה בעניין זה שהתפרסמה בספרו וכתב:

ומי שלא ראה המרירות הגדולה שהיתה נסוכה על פני האשה בנידוננו וצעקותיה שנבעו מלבה הקרוע והמורתח מהצער והמכות התמידיות שהיתה סופגת אל קרבה מבעלה, עד אחרון הגדיל בההתנקשות בחייה, לא ראה עלבון עלובה וצעקת מועקה, וכל העלמה מצעקת הדלה ורצון כל שהוא לעשות דרך בקשה שתשוב לחיות עם בעלה היה נראה ממש כאטימת אוזן מעניה ואביונה הנתונה בכפיפה אחת עם נחש ארסי המרעיל את גופה ומקפיא את דמה, והבקשה מצידו לשוב לחיות אתה היה נראה בבחינה של הרצחת וגם ירשת, ועיני הדיין היו רואות שעל כיוצא בזה הצער הגדול י"ל שכו"ע היו מודים לכוף.<sup>97</sup>

## 2. בעל שנהג באשתו באלימות בתשמיש המיטה, ובני הזוג חיים בפירוד יותר משנתיים

מקרה חמור פחות מבחינת הסכנה שנשקפה ממנו לחיי האשה, אך עדיין הייתה בו אלימות שדעת אחד מדייני הרוב בבית הדין ראתה בה עילה לכוף את הבעל לגרש את אשתו בא לפני שנים ספורות בפני חברי בית הדין האזורי בירושלים.<sup>98</sup> מדובר בבעל שהודה בפני בית הדין

97 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג. ועיינו שם שהוסיף שהבעל אף חייב בכתובתה.

98 תיק (אזורי י-ם) 754405/1 פלוגית נ' פלוני (פורסם בנוב, 12.10.2010) בהרכב הרב אברהם שיינפלד – אב"ד והרבנים אליהו אברג'יל ומרדכי טולידאנו. הנימוקים כאן הם של אחד מדייני הרוב, אך עיינו בפסיקת הרבנים הגאונים, חברי בית הדין הגדול, בערעור על פסק דין זה, תיק (גדול) 819158/3, לעיל ה"ש 71, שם הרבנים אברהם שרמן וחגי איזירר בפסק דין ארוך ומפורט קיבלו את הערעור על כפיית הבעל, ביטלו את הכפייה והותירו את חיוב הבעל.

שהוא נהג באלומות כלפי אשתו בבעילת המצווה בליל כלולותיהם, ולבית הדין התברר כי הבעל שבא מחברה שבה היה מודר מנשים לא ידע כיצד לנהוג ברעייתו הטרייה אף בשאר תחומי החיים, עד שהאישה עזבה אותו לאחר ימים ספורים, וזה שנתיים הם חיים בפירוד. דעת הרוב בבית הדין ציטטה בעניין זה את פסק הרמ"א:

איש המכה אשתו עבירה היא בידו כמכה חבירו... ואם רגיל הוא בכך יש ביד בית דין ליסרו ולהלקותו... בכל מיני רידוי וכפיה.<sup>99</sup>

כן ציינה דעת הרוב את פסקי הרמב"ם בהלכות אישות<sup>100</sup> ובהלכות איסורי ביאה<sup>101</sup> שהובאו לעיל, האוסרים על הבעל לבעול את אשתו נגד רצונה, ועל כן קבעה שהיות שהבעל היה אלים כלפי אשתו בתשמיש, "הרי מבואר מדברי הרמב"ם שיחסי אישות בלא הסכמה הוא מעשה אלימות, ובהתנהגותו המוזרה של הבעל, הרי הוא הופך בכך את חיי אשתו ממש לגיהנום, וא"כ הרי הוא חייב לתת גט לאשתו, דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת. ויש גם לכפותו על כך, שהרי זה יותר ממכות".<sup>102</sup>

לדברים אלו צירפה אותה דעה גם את דברי רבנו ירוחם במישרים, שכתב "שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לך אבל איני רוצה ליתן גט... דאין דנין אותה כמורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניה, אלא משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא דילמא הדרי בהו, ולאחר שנה כופין אותו לגרש".<sup>103</sup> לדעת הדיין עולה מדברי ר' ירוחם שכאשר יש ביניהם פירוד, יש לכוף על הגירושין, והיות שבגדון דידן חיו הצדדים בפירוד זה כשנתיים, ולפי שיטת רבנו ירוחם לאחר פירוד של שנה יש לקבוע שאין עוד סיכוי לשלום בית, הרי שיש לכוף את הבעל לגרש.<sup>104</sup> בהקשר זה ציין בית הדין לדבריו החשובים של מו"ר המשפטי שאול,<sup>105</sup> שהעלה שאף לפי סברת רבינו תם דבמאוס

לעומתם הרב יונה מצגר הותיר את הכפייה על כנה. והיות שלא באתי במאמר זה לחרוץ משפט אלא אך לסקור את הפסיקה הקיימת, אמרתי כי אביא גם פסק דין זה אף שלדעתי יש עוד לדון בדברים.

99 הרמ"א בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג.

100 פרק טו, הלכה יז.

101 פרק כא, הלכה יב.

102 אך עיינו במקרה הקודם שהבאנו שבו סבר בית הדין שאין לעשות מעשה ולכוף בעילה של אלימות גרידא.

103 נתיב כג.

104 לענ"ד רבינו ירוחם עוסק רק במקום שבו שני הצדדים אינם מעוניינים בשלום בית, וצד אחד מעכב את הגירושין רק בשל נקמנות וללא כל הצדקה. ראו בתיק (אזורי נת') 292973/1 (לא פורסם).

105 משפטי שאול לגר"ש ישראלי זצ"ל, סימן כ.

עלי לא כופין את הבעל לגרש, אין זה אלא שאין בכוח תביעת האישה לכופו להוציא, אבל יש חיוב על הבעל לגרש, הן כדי שלא יהא שרוי בלא אישה הן משום שבעיגונה של האישה יש משום מידת סדום. לכך צירף בית הדין את זאת שכופין על פריה ורביה (פו"ר), וכפי שמובא בתשובות מימוניות,<sup>106</sup> דהואיל ואיכא השתא תקנת רבנו גרשום מאור הגולה שאינו יכול לישא אישה אחרת, והוא עדיין לא קיים פו"ר, נראה בעיניי שכופין אותו להוציא כדי שיוכל לישא אחרת ולקיים פו"ר, ויעשו בית דין כפי ראות עיניהם.

לבסוף ציינה דעת הרוב לדברי הרשב"ש,<sup>107</sup> שהובאו לעיל, שאפילו החולקים על הרמב"ם בדין מאיס עלי יודו שכשיש אמתלה מבוררת כופין את הבעל לגרש ולא חיישינן שמא עיניה נתנה באחר. כמו גם לדברי התשב"ץ,<sup>108</sup> שקשה יותר מריבה מחסרון ממון, ואיזו טובה יש לאישה שבעלה מצערה. ואם מפני ריח הפה כופין אותו להוציא, צער תדיר שהוא מר ממוות לא כל שכן, ואין אדם דר עם נחש דמעוות לא יוכל לתקון. על כן פסק בית הדין "לכן המורם מהאמור, שהצדדים חיים בנפרד זה כשנתיים ימים ואין שום קשר ביניהם, וגם לא יהיה שום קשר עד עולם, כפי שמתרשם בית הדין, והבעל מאוס בעיניה, גם משום צערא דגופא וגם משום צערא דנפשא, בהתנהגותו בדברים שבינו לבניה, ודברים ברורים הם, גם החולקים על דעת הרמב"ם יודו כאן שיש טענה מבוררת. וכו' והוא עצמו עומד באיסור ובביטול קיום פו"ר ועוד סיבות. אשר ע"כ יש לכפות על הבעל לשחרר אשתו בג"פ כדמו"י".<sup>109</sup>

נמצא שבית הדין התייחס לאלימותו של הבעל בבעילת המצווה, אלימות שהסבה לאישה צער נפשי רב, כאמתלה המבוררת את מאיסותה של האישה וקבע שבמקום כזה, ובפרט כשיש עוד סיבות שבגינן ראוי לכוף על הגירושין, יש לכוף את הבעל לגרש.

### 3. בעל הסובל מהפרעה נפשית שאינה מאפשרת לנהל במחיצתו חיים סבירים ולעתים אף יכולה לסכן את קרוביו

בניגוד לשני פסקי הדין דלעיל, שבהם עילות הכפייה התבססו על כך שהבעל תקף פיזית את רעייתו, בפסק הדין שיובא לקמן הבעל לא תקף כלל פיזית את אשתו, ואולם בשל הפרעה נפשית קשה שממנה הוא סובל השתבשו כליל חייה של האישה, ובית הדין הגיע למסקנה כי יש לכוף את הבעל לגרש את אשתו.

106 סימן לד בשם האור זרוע, והרב אברהם צבי שיינפלד האריך בזה כבר במאמרו: "חיוב לגרש במי שלא קיים פו"ר" שורת הדין ו, ריא (התש"ס).

107 לעיל ה"ש 47.

108 חלק ב, סימן ח.

109 ההדגשות הוספו. ועיינו שם שלדעת המיעוט אין לכוף בכה"ג לגט ולכל היותר יש לעשות הרחקות דר"ת.

בפני בית הדין הרבני האזורי בתל-אביב-יפו<sup>110</sup> עמד בעל שסבל מהפרעה נפשית בדמות אובססיון ניקיון לא נשלטת שהפכה את חיי בני משפחתו לבלתי נסבלים, ולעתים, כך לדעת בית הדין, אף סיכנה אותם. הבעל נהג לשטוף את ידיו פעמים אין ספור במשך היום, ובשל מצבו הנפשי פיתח לעצמו דברים הזויים מעולם הדמיון. הבעל קבע שחלק גדול מהבית נגוע בחיידקים ופטריות, ולכן החליט שחלקים גדולים מהבית אסורים במגע, כולל איסור מעבר, וההליכה בבית תתאפשר אך ורק בשבילים שהוא סימן. הבעל קבע, בין היתר, כי גם מכונת הכביסה "נגועה" בחיידקים, ועל כן השימוש בה אסור, ובאחת הפעמים כאשר האישה בכל זאת השתמשה בה, נטל הבעל את הבגדים שהיו במכונה כאשר הם כבר נקיים לחלוטין והשליך אותם לחצר המטונפת אף שידע שאשתו תצטרך לרדת לאסוף אותם ולנקותם מחדש. הבעל, בשל מחלתו, אף מנע מבנו כל אפשרות לצאת ממיטתו. הילד היה "כלוא" במיטה ונמנעה ממנו כל אפשרות של התפתחות לזחילה או הליכה על פי לוח הזמנים הנורמלי של כל תינוק. לאור כל זאת קבע בית הדין "באופן חד משמעי" כי לא ייתכנו כל חיי משפחה תקינים עם בעל השרוי במצב שכזה.

מן הראיות והעדויות שנשמעו בבית הדין עלה גם שהבעל, כנראה מתוך התקף של טירוף במחלתו או הפרעתו הנפשית, התנהג בפועל בצורה מאיימת על האישה, שהיה בה סיכון הן כלפיה הן כלפי הילד. האישה סבלה מלקות חמורה בשמיעתה ובדיבורה והתמודדה עם לקותה באמצעות "קריאת שפתיים", אולם הבעל היה מכבה את האור בבית כדי למנוע ממנה כל אפשרות לקרוא את שפתיו. כמו כן היות שהקשר היחיד של האישה עם חברותיה היה באמצעות פקס, היה הבעל מעלים ממנה פקסים שהיו מיועדים לה. ופעמים אף היה מונע כליל את פעולת הפקס. בית הדין לא חסך מילים קשות מהבעל באמרו כי "הדבר השפל ביותר בהנהגת בני אדם, הוא לנצל את נכותו של אדם אחר. זוהי התאכזרות שאדם נכה אינו מסוגל להתמודד איתה. אין דבר פוגע יותר באדם מכך שהוא מוגבל והשני מנצל את מוגבלותו זאת לטובתו האישית". בית הדין ציין שהתעללות שכזו חומרתה גדולה בהרבה מהתעללות פיזית. "השריטה המתהווה בנפש השני, פגיעתה רעה בהרבה משריטה פיזית בגופו".<sup>111</sup> בשל כל זאת, ובצירוף של התנהגויות דומות, קבע בית הדין כי ברור הוא שטענת האישה במקרה שלפנינו "מאיס עלי" היא באמתלא מבוררת שאין למעלה הימנה. בית הדין הביא בהקשר זה את דברי הגר"א,<sup>112</sup> הכותב שלדעת הרמ"א<sup>113</sup> אישה שלא ידעה קודם נישואיה שהבעל אליה, ואחר נישואיה בעלה הכה אותה, יש אומרים שכופין אותו

110 תיק (אזורי ת"א-יפו) 3426-21-3 פלוגית נ' פלוגית (פורסם בנבו, 29.1.2008), בהרכב הדיינים: הרב ניסים בן שמעון – אב"ד, הרב אבירן יצחק הלוי והרב אליהו הישיריק.

111 ועיינו בכעין זה גם בתיק (אזורי פ"ת) 4927-21-1 פלוגית נ' אלמוני (פורסם בנבו, 13.7.2005).

112 ביאור הגר"א לשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנר, אות יז.

113 הגהת הרמ"א בשולחן ערוך, שם, סעיף ג.

להוציאה. בית הדין הסביר שעיון בדברי הרמ"א מעלה שהרמ"א אינו עוסק בהכאות שיש בהן פגיעה פיזית של ממש באישה אלא בבעל שרגיל לנהל את ביתו בדרך של כפייה, איומים ואלימות שאין בה סכנה, ורק בזה כתב ש"י"א שכופין, וכנראה יש גם שאומרים שאין כופים. "אכן במקרה של פגיעה פיזית הגורמת נזק ממשי וק"ו חשש סיכון לא יעלה על הדעת שלא נפריד בין בני הזוג, שהרי אם לימדונו חז"ל 'לחיים ניתנה ולא לצער', ק"ו 'שלחיים ניתנה ולא למוות'". לפיכך קבע בית הדין שעל פי הגר"א ועל פי המבואר בדעת הרמ"א, פשוט הוא שבעל הנתקף בהתקף טירוף ויש בו חשש סיכון אף שלא הכה ממש, ודאי דכופין. לכך צירף בית הדין את דברי חכמים שאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת, וקבע שמהתיאורים הקשים שהיו בפני בית הדין נתברר כי הבעל מונע מהאישה ומהילד מלהסתובב בדירה שלהם, מונע כביסה, ומנגד שופך סבון סמיך על הרצפה וכדומה. "כל זה מביא אותנו למסקנא אחת, והיא, כי הבעל בהתנהגותו המוזרה הפך את חיי האישה לגהינום. אם אמרו חז"ל 'אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת', כאשר שם דנו על מצב שבו מעמידים את אחד מבני הזוג בלחץ ואי נעימות, הרי ק"ו במקרה שלפנינו, אין זה רק לגור עם הנחש, אלא להתמודד עם הכשות הנחש באופן תמידי".

את דין זה השווה בית הדין לנפסק בשו"ת התשב"ץ שהובא לעיל בפרק המבוא למאמר באישה שבעלה מצער אותה הרבה, עד שמרוב צער היא מואסת אותו, והכול יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה, והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וכו', וכתב שגם בנידון דידן לא ניתן לחיות עם "הזיותיו המשוונות והמגבילות של הבעל, שהן ללא נשוא ואינן ניתנות לסבלן כלל. ולפיכך גם מטעם זה יש בו כדי לחייב ולכפות את הבעל לגט, ובמקרה שלפנינו יפה שעה אחת קודם שח"ו לא נגיע למצב שיהא כבר מאוחר ולא יהא על מה לדון". לכך הוסיף בית הדין את העובדה שהבעל מתעלל נפשית באשתו ומנצל את נכותה על מנת לצערה ולהשפילה, וכתב שעל פי האמור לעיל בעניין של המכה את אשתו, קל וחומר כאשר מדובר בהתעללות הנפשית, ויש להטיל על הבעל חיוב ואף כפייה לגרש את אשתו.

לאחרונה צירף בית הדין גם את העובדה שהבעל ומשפחתו, אשר ידעו ממצבו הנפשי של הבעל ומהתנהגותו, לא גילו דבר וחצי דבר לאישה טרם נישואיהם, ובכך למעשה הטעו אותה, שכן מסתבר מאוד שאם האישה הייתה יודעת ממצבו של הבעל, לא הייתה מתחתנת אתו. בהקשר זה הביא בית הדין את תשובות הרא"ש, שפסק שבמקום שהבעל אינו ראוי והגון לדבוק בבת טובים וקידשה בנבל ובתרמית והיא מואסת בו, "גם זה שעשה שלא כהוגן, נהי דקדושין לא נפקיע מכל מקום יש לסמוך בנדון זה על דברי קצת רבותנו שפסקו בדינא דמורדת דכופין אותו לגרשה...".<sup>114</sup> תשובה שהרמ"א פסק להלכה, ושממנה למד

114 כלל לה, אות ב, וכדבריו פסק הרמ"א בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עז, סעיף ג.



הבית שמואל<sup>115</sup> שכאשר הבעל העלים מהאישה קודם נישואיהם מום, ואפילו כזה שהלכתית אינו נחשב למום גדול, כופים אותו לגרשה. והיות שבנידון זה ההעלמה הייתה בחיסרון גדול, שאינו מאפשר כלל וכלל לחיות עם הבעל תחת קורת גג אחת בגלל מחלתו, הזיותיו והדרישות הבלתי אפשריות מצדו כלפי אשתו, העלה בית הדין שיש לכופ את הבעל לגרש.<sup>116</sup>

לבסוף ציין בית הדין ש"אחד הדברים (המהווים תשתית לחיים משותפים) ואולי העיקרי שבהם הוא, הרצון והנכונות של כל אחד מבני הזוג לחיות עם השני ולאפשר קיום מצב זה תחת קורת גג אחת. אי נכונות ליצירת מצב זה וק"ו יצירת מצב של פירוד בפועל הופכת את מצב ה'זוג' למצב של 'פרד'... חוסר מתן אפשרות למגורים בצוותא לא רק שהינו פגיעה בנישואין, אלא שהוא בעצם שולל את כל 'מהות' הנישואין ודינו של בעל כזה לגרש את אשתו בהקדם. שהרי כך נאמר כבר בראשית הבריאה 'לא טוב היות אדם לבדו' ובתרגומו בלשון הש"ס להלכה 'טב למיטב טן דו מלמיטב ארמלו'... (והיותו) במקרה שלפנינו, הבעל כתוצאה ממצבו הנפשי (ואין כל נפ"מ אם הגדרתו כמחלת נפש או לא), יצר מצב שהוא בלתי נסבל לחלוטין לחיות עימו ושום אדם בעולם אינו מוכן ואינו יכול כלל לחיות במצב זה... במצב זה חייב הבעל לגרש את אשתו בהקדם. כל הדוגמאות שזכרו במשנה ובשו"ע לענין חיוב וכפיית גט על הבעל עוסקים במקרה שבהם מהותם של חיי הנישואין בעקרון קיימת, אלא שיש פגם וחסרון בהם מצד הבעל. בזה דנה ההלכה עד כמה מהווה חסרון פלוני פגם במהווה עילה לחיוב בגט, אבל כאשר 'עיקר' הנישואין חסר מן הספר, ונוצר מצב שכל התשתית לנישואין סרה מן העולם, פשוט הוא שיש לכפות על מתן הגט בהקדם. ולפיכך, במקרה שלפנינו, יש לחייב את הבעל ולכופו בגט גם מסיבה זו".

בית הדין קבע, הלכה למעשה, שאלמות נפשית קשה עולה כדי אמתלה מבוררת המאלמת את טענתה של האישה כי היא מואסת בבעלה, ומכוח כך, ואף שבאופן פיזי הבעל לא פגע באשתו, יש לכופ את הבעל לגרש את אשתו.

#### 4. בעל שהורשע באונס קטינות ואף נשפט על כך לכמה שנים בכלא

הרחבה נוספת של הגדרת טענת האישה כטענת מאיס עלי באמתלה מבוררת שלדעת בית הדין יש בה כדי לכופ את הבעל לגרש מצויה בפסק דין שניתן בבית הדין הרבני בחיפה.<sup>117</sup> אל שער בית הדין הגיעה אישה שתבעה לכופ את בעלה לתת לה גט פיטורין מאחר שהוא

115 שם, ס"ק כד.

116 ועיינו שם שדנו גם בדברי ספר ההפלאה (קונטרס אחרון, הלכות כתובות, סימן קיז, סעיף יח) בנושא זה.

117 תיק (אזורי חי') תשכ"ט/459, פד"ר ח 124 (התש"ל), בפני כבוד הדיינים: הרבנים יעקב נ' רוזנטל – אב"ד, עזרא הראיה, ברוך רקובר.

ביצע מעשי אונס ומעשים מגונים בקטינות, ואף הורשע בכך ונגזרו עליו ארבע-עשרה שנות מאסר.

בית הדין פתח דין זה בפסיקת הרמ"א שלפיה "מי שהוא רועה זונות ואשתו קובלת עליו, אם יש עדות בדבר שראו אותו עם מנאפים או שהודה, יש אומרים שכופין אותו להוציא".<sup>118</sup> הלכה שמקורה בספר האגודה,<sup>119</sup> שהסביר את טעמה בשני אופנים: הראשון שהידיעה שהבעל רועה בשדות זרים היא בבחינת עינוי לאישה, וכדכתיב: "אם תקח נשים על בנותי",<sup>120</sup> והשני, משום שמעשים שכאלה גורמים לבעל להוציא הוצאות רבות על הנשים האחרות בחייו ואינם מאפשרים לו לעמוד בצורכי מזונות אשתו "דרועה זונות יאבד הון",<sup>121</sup> וסופו לא יהיה בידו לפרנסה". בית הדין כתב שאף שלפי הטעם השני התולה את הכפייה במיעוט המזונות קשה לכוף על הגט, שכן בשולחן ערוך<sup>122</sup> מבואר דהאומר איני זן ואיני מפרנס רק אם אין בית דין יכולים לכוף לזון, כגון שאין לו במה לפרנס, כופים אותו להוציא מיד, והש"ך בספרו גבורת אנשים<sup>123</sup> אף כתב דבמורד ממזונות לחוד אין כופים. מכל מקום, העלה בית הדין שמצד הטעם הראשון שהביא האגודה, דהיינו משום העינוי שיש בכך לאישה, יש לכוף את הבעל לגט, שכן אף שהחכם צבי<sup>124</sup> הסתייג מן הטעם הזה, ערוך השולחן הוסיף הסבר בנדרן וכתב:

דאע"ג דעל שאר עבירות כשאין נוגע לה אין כופין אותו לגרש, מ"מ ברועה זונות נוגע לה לעונתה, דרועה זונות ממאס בהיתור, ומים גנובים לו ימתקו, ובודאי שמאוס עליה. ואפשר שגם יש סכנה בדבר, ולא מיבעי לדעת הרמב"ם דבמאוס עלי כופין להוציא, אלא אפי' להחולקים במאוס עלי, ככה"ג מודים. והרי בש"ס מבואר דבמורד מתשמיש כופין וכ"ש ברועה זונות דגרוע יותר.<sup>125</sup>

אב בית הדין הביא את דברי הש"ך בגבורת אנשים, הסובר שגם על ביטול עונה אין כופים אלא אם כן האישה באה מחמת טענה דחוטרא לידא וכו',<sup>126</sup> ולדעתו אפילו במונע ממנה כל

118 הרמ"א בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

119 יבמות, סימן עז.

120 בראשית לא 60.

121 משלי כט 3.

122 אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג.

123 עיינו בפתחי תשובה, ס"ק ז.

124 שו"ת חכם צבי, סימן קלג.

125 ערוך השולחן, אבן העזר, סימן קנד, סעיף טז.

126 הערת מערכת: טענת "חוטרא לידא ומרא לקבורה" על פי בבלי, יבמות סה, ע"ב, עניינה טענת

אישה התובעת גט מבעלה מהסיבה כי אין לה ילדים ממנו והיא צריכה להקל עליה את זקנותה.

ראו בערך זה אצל נחום רקובר ניבי תלמוד (התשנ"א).

ענייני אישות אין כופין בשוטים על הגט, אך כתב שבנדוננו יש לצרף נימוק נוסף שיש בו כדי לכוף את הבעל לגרש. אב בית הדין קבע שהיות שהאישה אינה רוצה לחיות עם בעלה בשל מעשה האונס שביצע, הרי זה כטוענת מאוס עלי באמתלה ברורה. בית הדין הסתמך במקרה זה על דעת התשב"ץ<sup>127</sup> שבאמתלה ברורה גלויה ומפורסמת מודים כל הפוסקים לשיטת הרמב"ם שכתב דכופין אותו לגרשה לפי שאינה כשבויה שתיבעל לשנוא לה, והביא דין זה בעובדה ידידיה דבחור אחד בן טובים קידש לבתולה בת טובים ואחר כך פיתה את בת שכתנו ומשום זה אין ארוסתו רוצה להינשא לו. והגם שבית הדין שם לבו שיש החולקים על דין זה, מכל מקום כתב ש"אפשר לצרף דעה זו לנידון דידן".

לכך צירפו חברי בית הדין את העובדה שהבעל נושא תקופת מאסר ארוכה בבית הסוהר ואינו יכול לחיות עם אשתו. עובדה אשר כמותה נדונה בשו"ת עונג יום טוב, שהסיק:

באיש אחד רע מעללים שיצא משפטו לשלחו לארץ גזירה ולעבוד שמה  
עבודות קשות ואינו רוצה לגרש אשתו, דודאי האיש הזה הוא מדינא מאותם  
שכופין להוציא אף ע"י עכו"ם. וכו' מ"מ בהאי עובדא מנוע מכל וכל דכין  
שהוא בשבי לעבודה קשה, במה יפרנסנה, גם לא יבא אל ביתו לעולם, ואף  
שהוא אנוס בדבר עכשיו, הא לא עדיף מנולד לו ריח הפה דכופין.<sup>128</sup>

לדעת בית הדין, מאחר שאין אפשרות שהאישה תלך למקום שהבעל נמצא בו, ומאחר שהבעל שפוט, בגין מעשיו הרעים, לארבע-עשרה שנה, הרי זה "דומה כשפוט לעולם", וודאי שכופים על זה. בית הדין ציין שאף שכפי שהוזכר לעיל, הרי שלדעת הגבורת אנשים, עצם העובדה שהבעל שפוט ומונע מאשתו כל ענייני אישות אינה מאפשרת לכוף אותו, מכל מקום ברור הוא שה"עונג יום טוב" חולק עליו, שהרי כתב דבזה כופין משום דמורד מהכול, וכן נראה גם מדברי החתם סופר.<sup>129</sup>

לאור כל זאת העלה בית הדין ש"בנידוננו בהצטרף כל העילות הנ"ל נראה שיש לכופו לגרש". והביא לכך סימוכין מדברי שו"ת יכין ובוועז, שפסק בנידון ידידיה באחד שאין בידו לפרנס את אשתו שכופין אותו לגרש, וכתב:

127 חלק ד, סימן לה, הובאה לעיל פעמים רבות.

128 סימן קסח.

129 בחידושי לנדרים צ, ע"ב, שכתב שם לענין אשת איש שזינתה דכתבו התוספות בזבחים ב, ע"ב דאין כופין אותו להוציאה אם ירצה שלא תשמשנו, דהתם איירי שהיא אינה תובעת להתגרש ואז אין בית הדין כופה אף שאסורה לו. אבל אם היא תובעת, כיוון שאי אפשר לו לקיים עונתה, למה יעגנה בחינם, אף על פי שחטאה וזינתה ברצון ונאסרה עליו, מכל מקום אין לנו לעגנה וכופין אותו להוציא, וסיים דזה נראה לו פשוט. ודלא כהנודע ביהודה (מהודה תניינא, אבן העזר, סימן יב) דסבירא ליה דרק היכא שהיא אנוסה וכגון אשת כהן שנאנסה אז כופין הבעל. וכל זה הוא לא כגבורות אנשים הנזכר דאם אינה טוענת בעינא חוטרא לידא וכו' אין כופין אף שאסורה לו.

חוששין אנו פן יהיה סיבה ועילה עד שיחטיאה יצרה בראותה צרת נפשה ותפרוק מעל צווארה עולה עול דת יהודית ותבעוט במצוות נורא עלילה במקצת ובכולה, ולכן ראוי לסמוך על הפוסקים שכופין אותו כ"ש שהם כפלים מן האומרים שאין כופין להוציא... מ"מ דעת הרמב"ם ז"ל עיקר כיון שרוב הפוסקים הסכמתם שכופין להוציא.<sup>130</sup>

בית הדין הביא שכך כתב גם בשו"ת מור ואהלות<sup>131</sup> ובשו"ת עין יצחק.<sup>132</sup> כך הגם שהבעל לא תקף את האישה לא נפשית ולא פיזית, ולמעשה לא פגע בה במישרין כלל וכלל, קבע בית הדין כי יש לראות בטענתה טענת מאיס עלי באמתלה מבוררת וקבע שבגין כך יש אף לכוף את הבעל לגרש.

### ט. טענות "מאיס עלי" שבהן צעדו בתי הדין במתווה שעל פיו תחילה יש לחייב את הבעל בגט, ורק אם לא יאות, ידונו בהחמרת החיוב לגט והבאתו לידי כפייה

מלבד פסקי הדין המנויים לעיל שבהם פסק בית הדין מיד כי יש לכוף את הבעל לגרש, ישנם פסקי דין נוספים שבהם בית הדין הגיע למסקנה כי על פי ההלכה יש לכוף את הבעל לגרש, ואולם לחומר העניין בחר בית הדין לסייג את מסקנתו, ובשלב ראשון להסתפק בחיובו של הבעל לגרש את אשתו, מתוך תקווה כי הבעל ינהג על פי החלטת בית הדין, ובית הדין לא יצטרך לאחוז בכלי הכפייה ולהפעיל נגדו את הסנקציות החמורות הקבועות בחוק. ההחלטה ליצור מדרג בפסק הדין ולהתחילו בדרגה הקלה יותר של חיוב כאשר רק בלית ברירה יעבור בית הדין לדרגה החמורה של כפייה ייתכן שתיוולד על אבניים הלכתיות, כרצון לפסוק על

<sup>130</sup> שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קל.

<sup>131</sup> שו"ת מור ואהלות, חלק אבן העזר, סימן י, כתב "ועוד מכיוון שאין בידו להרויח לזון אותה מטעם זה ודאי ראוי לכופו להוציא... באופן כנ"ד אם יראה בעיני חכמי הדור לכופו להוציא אף ידי תכון עמהם". הובא גם בערעור (גדול) תש"ך/184, לעיל ה"ש 15, בעמ' 172.

<sup>132</sup> שו"ת עין יצחק, חלק ב, סימן לד, ענף ה, אות כו, כתב: "ואף דלדינא קשה לסמוך ע"ז לפי מה דהביא בספר גבורת אנשים איזה שיטה שלא כייפין". אבל בתשובה אחרת שם, סימן סב, ענף יב, אות סג, כתב: "וידעתי למה שכתב הפתחי תשובה באה"ע סי' קנ"ד ס"ק ז' בשם גבורת אנשים. אשר אף במונע ממנה כל עניני אישות אין כופין בשוטי" כו' עכ"ל. אבל זה הוא רק דעת יחידאה, ואנו אין לנו לשמוע רק לדברי השו"ע אשר מימיהם אנו שותין שהכריעו כשיטת רוב הפוסקים דפסקו בכזה דכייפין בכפייה גמורה". אך עיינו עוד בסימן עד שם, וכן בערעור (גדול) תש"ך/184, לעיל ה"ש 15, בעמ' 169; ערעור (גדול) תשכ"ב/147, פד"ר ה' 129, 131 (התשכ"ד); תיק (אזורי חי') תשכ"ד/1087, לעיל ה"ש 2, בעמ' 156–157.

פי הסכמה רחבה יותר של פוסקים, וייתכן שתבוא לעולם רק בשל הכרת בית הדין את אופיו והתנהלותו של העומד בפניהם וידיעתם כי ייטב לנקוט נגדו רק לשון חיוב. כך או כך גם במקרים אלו בית הדין קבע במפורש כי בשל טענת מאוס עלי באמתלה מבוררת יש לכוף את הבעל לגרש, ועל כן עולים הם בקנה אחד עם הקביעות השזורות את הפרק דלעיל, ואך למען הדיוק ובירור ההנהגה של בית הדין הפרדנו אותם מן המקרים דלעיל והבאנו אותם כקבוצה בפני עצמה.

### 1. בעל שנקט אלימות מילולית קשה נגד אשתו

בפני בית הדין הרבני בנתניה<sup>133</sup> באו צדדים שחיים בפירוד זה למעלה משלוש שנים, וככל הנראה גם מן התסקירים של פקידת הסעד הסיכויים לשקם את חורבות ביתם קלושים. הבעל נקט אלימות מילולית חמורה כלפי האישה, הודה בבית המשפט כי איים ש"שליך אותה" מהקומה השישית בבניין וש"ישפד אותה" ו"ישבור את פרצופה" והורשע. בגין איומים אלה הורחק הבעל מביתו לתקופות ממושכות, ומהחומר שהוגש לבית הדין עולה כי גם בית המשפט קבע כי "יש מסוכנות ברורה מהמשיב כלפי המבקשת ויש הכרח להפריד מגוריהם".

בית הדין קבע שבנימוק של פירוד ממושך ושל חוסר סיכוי לשלום בית, וללא שיצטרף לכך נימוק אחר, אין כדי לחייב לא את האיש ולא את האישה בגירושין. בית הדין הביא את דבריו של הגר"ח פאלאג'י, שכתב ש"כל שנראה לבית דין שזמן רב נפרדים ואין להם תקנה... ימתינו עד זמן ח"י חדשים, ואם בינם לשמים נראה לבי"ד שלא יש תקווה לשום שלום ביניהם, יפרידו הזוג ולכופם לתת גט עד שיאמרו רוצה אני, כדבר האמור".<sup>134</sup> אך בית הדין קבע שעל פי דברי חברי בית הדין הגדול,<sup>135</sup> אין לכוף אך בשל עילה זו, ושכן פסקו עוד בתי דין,<sup>136</sup> שכל עוד לא נמצאה עילה לגט פיטורין, אין לתת חשיבות לעובדה

133 תיק (אזורי נת) 284462/9, לעיל ה"ש 2, בהרכב הרבנים הרב יעקב זמיר, הרב אברהם שינדלר והרב יהודה יאיר בן מנחם, בדעת הרוב שנכתבה על ידי כותב שורות אלה.

134 שו"ת חיים ושלום, חלק ב, סימן קיב.

135 ערעור (גדול) תשל"ב/122, פד"ר ט 200 (התשל"ד), בהרכב הרבנים הגאונים שלמה גורן, יוסף קאפח ומרדכי אליהו.

136 ערעור (גדול) תשמ"ד/314, פד"ר יג 360, 362 (התשמ"ה) בהרכב הרבנים הגאונים אליעזר וולדנברג, יצחק קולין ואליעזר שפירא והובא גם ב"ציץ אליעזר" חלק יז, סימן נב. ראו גם תיק (אזורי ים) תשי"ג/501, פד"ר א 161, 162 (התשי"ג) בהרכב הרבנים הגאונים ש' מ' אזולאי, אליעזר וולדנברג ויוסף קאפח זכר כולם לברכה.

**שזה עידן ועידנים שאין השלום שורר ביניהם, דאם לא כן לא הנחת בת לאברהם אבינו**  
**יושבת תחת בעלה, ושכן העלה גם הרה"ר לישראל הגרי"א הרצוג זצ"ל.**<sup>137</sup>  
 בית הדין הביא את דברי הרא"ש<sup>138</sup> שנפסקו בשולחן ערוך<sup>139</sup> שמהם עולה שבעילה של  
 אלימות אין כופים את הבעל לגרש, וכפי שכתב מרן הבית יוסף<sup>140</sup> על דברי רבנו שמחה  
 והאור זרוע<sup>141</sup> שבעל שמכה את אשתו כופים אותו לגרשה "ומ"מ נ"ל דאין לסמוך על דבר  
 ספר אגודה ורבנו שמחה וא"ז לכפות להוציא על דברים, כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד  
 מהפוסקים המפורסמים".<sup>142</sup> אך בית הדין ציין שהרמ"א<sup>143</sup> חולק על מרן הבית יוסף וסובר  
 שבעל המכה את אשתו כופים לגרש דכדאי הם הגאונים לסמוך עליהם ושגם הסברא  
 מסכמת עמהן "ובלבד שמתרין בו תחלה פעם אחת או שתיים כי אינו מדרך בני ישראל  
 להכות נשותיהם ומעשה עכו"ם הוא וכו'". בית הדין סיכם את הדברים וכתב שהמחלוקת  
 אינה אלא בכפיית גט, אך הן השולחן ערוך הן הרמ"א יודו שבעילה של אלימות יש לחייב  
 את הבעל לגרש, ובית הדין אף ציין שדברים אלה יפים גם למקום שבו לא הייתה אלא  
 אלימות מילולית ונפשית.<sup>144</sup>

137 פסקים וכתבים, שו"ת הגרי"א הרצוג, חלק ז, אבן העזר, סימן קכד (עמוד תרסב): "אמת הוא  
 שהנימוק הסתמי של 'אין סיכויים לשלום' דורש זהירות מרובה מצד בית הדין, ואם נקבל דבר  
 זה ליסוד מספיק, לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, שכל בעל שנותן עיניו  
 באחרת יפרוש מאשתו וימרר חייה עד שהבי"ד אחרי עבור איזה זמן יבואו לידי המסקנא שאין  
 סיכויים לשלום וכו'".

138 תשובות הרא"ש, כלל מג, סימן ג.

139 אבן העזר, סימן קנד, סעיף ה.

140 סוף סימן קנד.

141 חלק ג, פסקי בבא קמא, סימן קסא.

142 ועיינו שם שביארנו שכן הסיק מדברי מרן השולחן ערוך גם רבנו השואל ונשאל (חלק ב, אבן  
 העזר, סימן נה) וכתב שבעל המכה את אשתו ומאיים להרגה אין כופין אותו לגרשה, ושם  
 הרחבתי בכך שלדעת מרן הבית יוסף בעל המכה את אשתו הגם שאין לכופו לגרשה, מכל  
 מקום חייב לגרשה, וממילא אם יקשה את ערפו, חלילה, ויסרב לגרש עבדינו ליה הרוחקות  
 דר"ת, ועיין גם בשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תעז, המיוחסות לרמב"ן.

143 הגהת הרמ"א, שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג.

144 בהקשר זה הביא בית הדין את דבריו הבהירים של הגר"י קאפח זצ"ל ("סימן לז: עילה לגט  
 בטענת 'מאס עלי' עדות ביהוסף 206, 210–211 (2004)): "יש בהחלט להבין את האשה  
 וכנות דבריה כי בשום פנים אינה מסוגלת לחיות עמו בצוותא, וכבר אמרו בעלי המוסר כי  
 קשים מכות נפשיות המתבטאות בעלבונות ובהתנהגות מחפירה ממכות גופניות כי מכות הגוף  
 עשויים להרפא ולהשכח, ואילו מכות הנפש משאירים צלקות מכוערות לעולם ואינן ניתנות  
 לריפוי. מעתה נראה שאין אנו רשאים להתעלם מטענות האשה אשר משקל רב להן, ולנהוג בה  
 כבסתם בעל חי לומר לה המשיכי להיות בסבל נפשי ובמועקה תמידית, ואם מפני ריח הפה  
 כופין להוציא כנפסק ברמב"ם פכ"ה אישות הל' יא', מפני פליטות הפה והתפרצויותיו לא כל  
 שכן". וכן את דברי חברי בית הדין הגדול (תיק מס' 2-21-016788168) הרבנים הגרי"מ לאו,

לבסוף סקר בית הדין את מחלוקת הפוסקים בדין טענת מאס על באמתלה מבוררת וכתב "שלדעת רבותינו הגדולים מר"ן הגר"ע יוסף<sup>145</sup> ורבנו הציץ אליעזר<sup>146</sup> יש מקום לכוף את הבעל לגרש כאשר האשה טוענת מאס על ונותנת אמתלה מבוררת לדבריה. לדעת הגר"ח מוולוז'ין<sup>147</sup> ומר"ן הראי"ה קוק<sup>148</sup> זצוק"ל ובדרכם הלכו גם הגר"י קאפח, הגר"מ אליהו, הגר"ש מזרחי<sup>149</sup> והגר"ש רפאל<sup>150</sup> אשה הטוענת מאס על ונותנת אמתלה מבוררת לדבריה מחייבים את בעלה לגרשה. ואף לדעה הסוברת שאין לחייב גט במאס על באמתלה מבוררת<sup>151</sup> מ"מ מודים שכאשר המאסות נובעת מהתנהגותו הפסולה של הבעל, והתנהגות זו היא קשה וקיצונית עד שקשה להניח שמאסות האשה בבעלה תחלוף, יש לחייב את הבעל לגרש. וא"כ בנדון דידן בו האשה מואסת בבעלה מחמת התנהגותו ואימיו החמורים כלפיה, וככל אשר הראינו לעיל, הרי שלכל השיטות דלעיל יש לחייב את הבעל לגרש את אשתו, ואם יסרב לכך יש אף מקום לדון ולהחליט בכפייה על כך".

עולה כי לדעת בית הדין, איומים חמורים כלפי האישה, גם אם לא נלוותה להם פגיעה פיזית, די בהם כדי להחשיב את טענת האישה לטענת מאס על באמתלה מבוררת שיש לחייב ואף לכוף על פיה את הבעל לגרש את אשתו.

## 2. בעל שהסתבך בחובות וברח מהבית

בניגוד לנדון דלעיל, שבו כיוון הבעל את חציו המילוליים נגד אשתו ולמעשה איים בכך על חייה, יש מקרים שבהם הבעל אינו עושה בפועל דבר וחצי דבר נגד אשתו, ובכל זאת מסב לה צער ונזק חמורים שבית הדין מוצא כי יש בהם כדי לקבוע שיש לכוף את הבעל לגרש את אשתו, וגם בנדון זה מצאנו בית דין שחייב ואף ציין שניתן לכוף את הבעל לגרש.

הגר"ש דיכובסקי והגר"מ עמאר בתיק (גדול) 016788168-21-1, הדין והדיין 1, 6 (10.5.2001): "ניכרים דברי אמת בדבריה [של האישה], והכאב שהביעה הוא כאב אמיתי... אלימות נפשית קשה לא פעם ומסוכנת יותר מאלימות פיזית. רמיסת כבודו של האדם, הפיכתו לאבק אדם, לסמרטוט ולאפס, גרועה יותר במקרים רבים מאשר אלימות פיזית... מדובר במאסות מוחלטת שנגרמה בעטיו [של הבעל], ובחיים של צער, כאב והשפלה. האישה ניתנה לחיים ולא לצער, ויש להפעיל כנגד הבעל צעדים מתאימים בכדי להביא למתן גט".

- 145 שו"ת יביע אומר, חלק ג, אבן העזר, סימן יח, ועיינו גם בסימנים יט-כ.  
146 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ד, סימן כא, וראו גם בדבריו חלק ה' סימן כו, אות ד.  
147 שו"ת חוט המשולש, חלק א, סימן ב.  
148 שו"ת עזרת כהן, ענייני אבן העזר, סימנים נה-נו.  
149 בפסק הדין של הגר"י קאפח, שלמסקנותיו הצטרפו הרבנים הגר"מ אליהו והגר"ש מזרחי. ראו עדות ביהוסף, לעיל ה"ש 144.  
150 הגאון רבי שילה רפאל "כפיה לגט" מוריה קיב, שנה כ ג-ד, צז, צח (התשנ"ה).  
151 תיק (גדול) 819158/3, לעיל ה"ש 71, בהרכב הרבנים הרב הראשי הר"י מצגר, הגר"ח איזירר והגר"א שרמן שליט"א.

נדרון שכזה עלה בפני בית הדין בחיפה,<sup>152</sup> שבפניו הופיעו בני זוג שכחלוף שלוש שנים מיום נישואיהם עזב הבעל את הבית ללא דאגה לצורכי קיומה העתידי של אשתו, תוך שהוא מותיר אחריו שובל ארוך ורב של חובות אשר אילצו את האישה להתמודד פעם אחר פעם עם נושים הדופקים על דלתותיה. לטענת האישה, הבעל אף מתרועע עם נשים אחרות. הבעל הצהיר בבית הדין כי הוא מוכן להתגרש, אך בכל פעם תלה זאת בדרישות חדשות, עד כי בית הדין הגיע למסקנה שהבעל אינו כן בהצהרותיו וכי הוא אינו רוצה להתגרש. בית הדין פתח את פסק דינו בכך שאף שבדרך כלל בטענת מאיס עלי מסתפק בית הדין בקביעה כי אין לכוף את האישה לשלום בית, בכל זאת "היכא שהם חיים בסכסוך תמידי, הרי בפשטות נראה שביה"ד צריך לסייע בידם להגיע לידי גירושין". בית הדין הביא את דברי התשב"ץ,<sup>153</sup> שבמקום שיש לאישה אמתלה מבוררת לכולי עלמא כופים לגרש, והוסיף שאף אם יש מי שמשגיג על דבריו וסובר שאין כופין, בוודאי יודה שמחייבים. בית הדין הוסיף שמקרה זה אינו גרוע בחומרתו מדין בעל המדיר את אשתו שלא תשאל ושלא תשאל נפה וכברה ורחיים ותנור, שבו נפסק כי על הבעל להוציא את אשתו ולשלם לה את כתובתה, משום שמישיאה שם רע בשכנותיה.<sup>154</sup> בית הדין ביאר שאם חז"ל חששו להוצאת שם רע עליה ולניתוקה מחברותיה על ידי אי-השאלת כלים, ועל כן חייבו את הבעל לתת לה גט פיטורין, כל שכן שיש לחייב את הבעל כאשר אשתו מעונה תחתיו ואינה יכולה להיות אתו. חיזוק לדברים אלה מצא בית הדין בדברי רבנו תם שהובאו בהגהות המרדכי: "עוד אומר ר"ת, שאם קידש אדם אשה ואינה חפצה, אין לכופו לא בדיני ישראל ולא בעובדי כוכבים שיגרש. אך אם נתפס עבור מס, או דברים אחרים, יכולים לאמר לו, לא נעזור לך לצאת מתפיסתך עד שתגרש. דאין זו כפיה, דאין עושין לו דבר רק שנמנעים מלעזור לו".<sup>155</sup> הרי שרבינו תם נותן אפשרות להגבילו בדברים שבהם הוא זקוק לעזרת הציבור, כפי שרבינו תם מאפשר בכל אלה שנקבע בעניינם שהבעל יוציא וייתן כתובה, והובאו דבריו להלכה בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד. כך עולה גם מתשובת חוט המשולש של הרב חיים מוולוז'ין,<sup>156</sup> הכותב שבמקום שאין יכולים לאמת את דבריה שאכן בעלה מאוס עליה, אין מקרבין ואין מרחקין, אבל אם בית דין רואה נכוחה שאכן יש אמת בפיה, הרי ודאי שיש מקום לחייב גט, וכפי שעולה גם מדברי הרמ"א ביורה דעה,<sup>157</sup> ומסוף התשובה דלעיל שבה

152 תיק (אזורי חי') 8952-21-1 פלוגית נ' אלמוני (פורסם בנבו, 14.4.2005) בהרכב הרבנים הרב חיים הרצברג, הרב יצחק שמואל גמזו, הרב מיכאל בלייכר.

153 המהר"א בן טאוה בשו"ת התשב"ץ (חוט המשולש), חלק ד, טור ג, סימן לה.

154 כמוכא בבבלי, כתובות עב, ע"א, ונפסק בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עד.

155 מרדכי, סוף מסכת גיטין, סימן סט.

156 שו"ת חוט המשולש לר' חיים מוולוז'ין, סימן ב.

157 הגהת הרמ"א, שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רכח, סוף סעיף כ.



משווים את הטוענת מאוס עלי לכל אלו שנאמר עליהם יוציא וייתן כתובה, שאף שאין כופין בכל זאת מחייבים אותו לתת גט. לאור כל זאת הסיק בית הדין:

וא"כ בנידון שלפנינו שהיא תובעת גירושין בטענת "מאוס עלי" באמתלה מבוררת, וגם הוא אינו טוען לשל"ב, הרי אפשר לחייבו לתת ג"פ לאשתו, ואף לכפותו ע"כ. כפי שכתב רבינו ירוחם (מישרים נתיב כ"ב ה"ח): וכתב מורי כי נראה לו שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לה, אבל אינו רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה כמוורדת להפסידה כלום מעיקר הכתובה ונדוניא, ומיהו משהינן לה תריסר ירחי אגיטא, דילמא הדרי בהו. ולאחר שנה כופין אותו לגרש. והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה.

לכך צירפו חברי בית הדין את דברי הגאון ר' חיים פאלאג'י ז"ל בספרו "חיים ושלום", שכתב ש"כשיהיה קטטה ומריבה בין איש ואשתו, באיזה צד ואופן שיהיה, וכו'. ואם יראה בעיני ביה"ד שעבר הזמן, ולא היה שום תקנה, אז ישתדלו לתת ג"פ. וכמו שכתב הרב 'בעי חיי', דאם ראו ביה"ד דאחד מקרוביה משיא עצה שלא תתגרש, יש לביה"ד לנדותו ולהחרימו. וכו'. והנני נותן קצבה וזמן לדבר הזה, באם יארע איזה מחלוקת בין איש לאשתו, וכבר נלאו לתווח השלום, ואין להם תקנה, ימתנו עד זמן ח"י חודשים. ואם נראה לביה"ד שאין תקוה לעשות שלום ביניהם, יפרידו בני הזוג, ולכופם לתת גט. עד שיאמר רוצה אני".<sup>158</sup> על כן סיכם כבוד אב בית הדין "העולה מהאמור שהטוענת מאוס עלי באמתלה מבוררת ומכש"כ שהבעל גם מעוניין בגירושין והוא עזב את הבית ואינו מפרנסה ואינו ממלא אחר חובותיו כפי שהתחייב עליהן בשטר כתובתה שיש לחייבו במתן ג"פ ולהטיל עליו הגבלות (סנקציות) עפ"י החוק. ובאם לא ייעתר יש מקום גם לכפותו ובפרט שנראה שיש דברים בגו בטיעוניה שהבעל מתרועע עם אשה אחרת".<sup>159</sup> נמצא שבית הדין פסק שטענת מאוס עלי באמתלה שהבעל עזב את הבית והשאיר אחריו חובות רבים שמעיקים על האישה נחשבת לטענת מאוס עלי באמתלה מבוררת ובמקום שגם פני הבעל אינם לשלום יש לחייב ואף לכוף את הבעל לגירושין.<sup>160</sup>

158 חלק ב, סימן קיב.

159 והסכימו עמו חבריו שם, אך כתבו במסקנה שהבעל חייב לתת גט לאשתו, ושאם לא ייתן ידון בית הדין בהטלת הסנקציות הנקובות בחוק.

160 במקרים המובאים בפרקים ז-ח העילה המרכזית היא טענת המאוס עלי, אלא שכדרכם של פסקי דין בעניינים החמורים הללו מנסה בית הדין הרבני לצרף עילות נוספות שיתמכו בעילה המרכזית ויחזקו את התוצאה שאלה אותה עילה מובילה.

### י. אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות

את מימרת הגמרא כי "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" הסביר מרן הראי"ה קוק זצ"ל בכך ש"השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דווקא ע"י הערך של ריבוי השלום... שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו וענינו... כי כולם יכירו שכולם גם ההפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם למודי ד'".<sup>161</sup> גם בהלכות שלפנינו – כדרכה של תורה העשירה בדעות, הכרעות והנמקות – מצאנו דעות שונות ואפילו קוטביות אשר יכולות להשפיע עמוקות על גורלם של המתדיינים לפנינו. אך זאת יש לזכור, ש"המה כולם למודי ד'", וגם בעסקנו במלחמתה של תורה בעניינים חמורים ורגישים אלה, ודעתו של כותב שורות אלה בסוגיה זו נזכרה במפורש בפסק דין שהובא לעיל,<sup>162</sup> מוטל עלינו לנהוג בכבוד זה בזה כדרכם של תלמידי חכמים המפרקסין זה את זה.

על שתי שאלות מרכזיות ניתן להעמיד את המחלוקת שלפנינו:

- א. אימתי תתקבל טענת אישה כי היא מואסת בבעלה באמתלה מבוררת, וביתר דיוק מה תיחשב לאמתלה מבוררת שביכולתה לתת תוקף לטענת המאיס עלי?
- ב. מה תהיינה ההשלכות ההלכתיות של טענה שכזו?

שתי שאלות אלה הן נפרדות במהותן. הראשונה תלויה באומדן דעת הדיין בנסיבות שהובאו לפניו ובהכרעתו בשאלה שהיא 'מציאותית' בעיקרה, והשנייה תלויה בהכרעה הלכתית צרופה שהתשובה לה מצויה בספרות הפסיקה ודבר אין לה עם הצדדים והנסיבות שבפני הדיין. עם זאת ברור הוא שבכיוון אחד שתי התשובות ישפיעו האחת על חברתה. ביתר ביאור, התשובה לשאלה הראשונה אינה תלויה בהכרח בתשובה לשאלה השנייה, ועקרונית ניתן לומר שאימוץ הכרעה הלכתית מחמירה או מקלה אין בה כדי להשפיע על אומדן דעתו של הדיין בנסיבות שלפניו ועל ההכרעה בשאלה אם יש כאן טענת מאיס עלי באמתלה מבוררת הגוזרת השלכות הלכתיות. אולם ברור הוא שבתשובה לשאלה הראשונה יש כדי להשליך על ההכרעות ההלכתיות הכלולות בתשובה לשאלה השנייה, ולמעשה התשובה לשאלה הראשונה היא תנאי הכרחי ליישום התשובה לשאלה השנייה.

התשובה לשאלה השנייה פשוטה ובהירה יחסית. הזכרונה בפרק השישי למאמר, וניתן למיינה לשתי גישות מרכזיות: האחת מחמירה מאוד בדיני הכפייה ושוללת את יישומם בסוגיה שלפנינו ואינה מתירה אלא את חיוב הבעל בגירושין, וזאת אך במקומות שבהם התנהגותו הקיצונית או מומיו של הבעל אינם מאפשרים קיום חיי משפחה תקינים עמו. את

161 הרב אברהם יצחק הכהן קוק עולת ראי"ה כרך א של.

162 לעיל פרק ח.1.

השיטה הזו ניתן לסמן כשיטתו של מרן הגרי"ש אלישיב ושל ההולכים בדרכו; השיטה השנייה מקלה יותר בדינים אלו ואינה שוללת בהם את הכפייה. שיטה זו היא שיטתו של מרן הראשון לציון הגר"ע יוסף ושל בעל הציץ אליעזר וההולכים בדרכם, ולשיטתם במקום שבו תתקבל טענת האישה כי היא מואסת בבעלה באמתלה מבוררת, ניתן לכופף את הבעל לגרשה. המענה לשאלה הראשונה מורכב יותר ודורש למעשה את אומד דעתו של הדיין בכל מקרה ומקרה ואת קביעתו כי יש בהתנהגותו או במומיו של הבעל משום אמתלה מבוררת המצדיקה את מאיסות האישה בבעלה. שישה מקרים הזכרנו במאמר, שש רמות חומרה שונות של התנהגויות שהוכנסו בידי הרכבי בתי הדין השונים תחת הכותרת "מאיס עלי באמתלה מבוררת". מקרים אלה הם בבחינת אבות למקרים רבים שיכול שתהיינה להם נגזרות ותולדות שונות, כאשר בכל אחד ואחד מן ה"אבות" האלה לבשה האמתלה העומדת בבסיס טענת המאיס עלי פנים אחרות וייחודיות, וממנה ניתן להניח יתד ולירות אבן פינה למקרים נוספים. כאמור לעיל, עקרונית, התשובה לשאלה השנייה אינה משפיעה על התשובה לשאלה הראשונה, ואף שכל פסקי הדין שהובאו לעיל נדונו על ידי האוחזים בשיטה המקלה והמאפשרת כפייה על דרך הכלל, הכרעה של דייני שיטה זו כי מקרה מסוים נופל בהגדרת מאיס עלי באמתלה מבוררת אמורה להתקבל גם על דעת דייני השיטה המחמירה.

נדגיש כי הקביעה כי לתשובה לשאלה השנייה אין השלכה על התשובה לשאלה הראשונה היא עקרונית ועל דרך הכלל בלבד. על פי ההלכה אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, וברור הוא כי הכרעה של הרכב בית דין מסוים כי במקרה שלפניו מתקיימת אמתלה מבוררת אינה מחייבת כי גם הרכב בית דין אחר יסבור כך, ואין זה משנה אם שני ההרכבים אוחזים בדעה זוהי או שונה בקשר לשאלת ההשלכות ההלכתיות של קביעה זו. פסיקת בית דין אחד גדול וחשוב ככל שיהיה אינה מהווה תקדים המחייב על פי ההלכה בתי דין אחרים, וכלשונו של מי שניהן כרבה הראשי של מדינת ישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול כבוד הגר"א שפירא:

אין לדיין אלא הוא ומצפוניו, הוא ואמיתו שבלב, רק זה בלבד. אין מי שיכול להתיהר לומר: אני הוא הוא המפרש חוקי אלקים, ופירושי מחייב את כלל חכמי ודייני ישראל; ולכן שום דיין אינו רשאי לקבל הוראות מחכם אחר, יהיה מי שיהיה איך שיפסוק את הדין. אין כל יסוד ושורש בדיני תורה לפיו יטלו חכמים סמכות לעצמם לומר שפסקיהם ופירושיהם בתורה מחייב חכמים אחרים לפסוק כוותיהו, גם אם אלו פליגי עלייהו בזה. דין ועשית ככל אשר יורוך, שבפרשת שופטים נאמר רק על סנהדרין גדולה של שבעים ואחד חכמים סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו, והם יושבים דוקא בלשכת הגזית סמוך למזבח בבית המקדש, או על הוראות של כל חכמי הדור ביחד כמו בזמן הגמרא, ואין כאן מקום להאריך. כל הדברים הנ"ל הם

פשוטים ומצער הדבר לדבר עליהם. אולם מעולם לא מצאנו ולא שמענו שמישהו מרבותינו גדולי הדורות כולם, העוסקים בתורת רבינא ור' אשי אבותיהם של ישראל, יתיימר להורות לאחרים שיפסקו דוקא כפי דעתם. ואדרבא, את ההפך מזה מצאנו וראינו בספריהם אשר באורם נראה אור.<sup>163</sup>

כך ציין, בתקופה מאוחרת יותר, גם כבוד הרב הראשי ונשיא בית הדין הגדול הגר"מ לאו שליט"א:

בניגוד למה שקורה בבית המשפט העליון, בו כל החלטה הופכת להיות החלטה מחייבת ותקדימית, אין הדבר כן בבית הדין הגדול. על פי ההלכה, אין לדיין אלא מה שעיניו ראות ואין הוא משועבד לתקדימים כלשהם.<sup>164</sup>

עם זאת בכל פסק דין יש כדי להוות תקדים מעורר השראה ואולי אף משכנע ומתווה דרך לפסקי דין במקרים שיבואו בעקבותיו. משום כך אף שכדרכה של פסיקת ההלכה בכלל ובדברים חמורים כהיתר אשת איש בפרט, בכל ששת המקרים שהובאו לעיל עשו הדיינים מאמצים כבירים שלא להיסמך על מקור אחד בלבד לכפיית גט, ובכל מקרה ומקרה השתדלו וגם צירפו טיעונים ומקורות נוספים המורים על כך, לדעתם. בכל אחד ואחד מן הנדונים שהבאנו לעיל מצאנו קביעות מפורשות כי יש לכוף את הבעל לגרש בשל טענת מאיס עלי באמתלא מבוררת, וקביעות אלה יכול שישפיעו גם על הכנסתם של מקרים אחרים להגדרה הזו.

את המקרים דלעיל הבאנו על פי מדרג חומרה, מן המקרים שבהם נעשו מעשים ישירים וחמורים כלפי האישה דרך מקרים שבהם הפגיעה באישה הייתה בעקיפין בלבד וכלה במקרה שבו האמתלה של האישה נסמכה אך על פירוד ממושך וחובות גבוהים שנצברו כלפי צדדים שלישיים וגרמו לנושים להתדפק על דלתה של האישה. את ששת המקרים ניתן לדרג מן החמור ביותר אל הקל יותר כך:

- א. אלימות פיזית שהביאה את האישה לסכנת חיים.
- ב. אלימות פיזית שהסבה נזק נפשי חמור לאישה.
- ג. מעשים שגרמו לאישה צער נפשי חמור הגם שהבעל לא פגע כלל פיזית באישה.
- ד. דיבורים ואיומים המסבים לאישה צער נפשי חמור.
- ה. מעשים חמורים שעשה הבעל כלפי צד שלישי ושבשל חומרתם האישה אינה רוצה להיות קשורה עוד אל הבעל.

163 הובא בספרו של מנחם אלון המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו 1522–1524 (מהדורה שלישית, התשמ"ח).

164 תיק (גדול) תש"ס/996 (לא פורסם, 20.12.1999).

ו. נטישת האישה ללא אמצעי מחיה כאשר נושים רבים (מחמת הלוואות הבעל) מתדפקים על דלתה.

יש להניח במידה רבה של ודאות כי הרכבים שהסתפקו בנסיבות "קשות" פחות ודאי יכניסו בהגדרת אמתלה מבוררת גם נסיבות חמורות מאלו שבאו לפנייהם. לשם אפיון והגדרת הסיבות שהביאו להכליל את המקרים האלה בהגדרת אמתלה מבוררת ניתן לחלק את הנסיבות לשלושה מעגלים היוצאים ממרכז אחד והולכים ומתרחבים על פי מדרג של חומרה מן הנסיבות הקשות ביותר המצויות במעגל הפנימי, ועד לנסיבות הקלות יותר הנמצאות במעגלים החיצוניים העוטפים את המעגלים שבתוכם. במעגל הפנימי ניתן להניח את המקרים שבהם התקיימה אלימות פיזית חמורה אשר הביאה את האישה לסכנת חיים, גם אם הייתה זו אלימות חד-פעמית, ואל מעגל זה ניתן לדמות ולשייך כל מקרה שבו הביא הבעל את האישה לסכנת חיים מכוונת.

במעגל הביניים ניתן למנות את המקרים שבהם הבעל היסב לאישה במישרין צער נפשי עמוק. דוגמה למקרים אלה מצויה במקרים השני, השלישי והרביעי שהוזכרו לעיל ואשר שורש אחד משותף להם. בשלושת המקרים האלה הצער הנפשי העמוק שהסב הבעל לאישה הוא אשר נתפס כאמתלה מבוררת, ואין זה משנה אם צער זה נגרם מאלימות פיזית כלשהי של הבעל או ממעשים או דיבורים שפגעו באישה. על כן נראה כי למעגל זה יש לצרף כל מקרה שבו הבעל הסב לאישה צער נפשי קשה שבשלו היא מואסת בו ואינה מוכנה להמשיך לחיות עמו.

ולבסוף אל המעגל החיצוני ניתן לייחס את המקרים שבהם הבעל לא פגע כלל במישרין באשתו לא פיזית ואף לא נפשית, ובכל זאת מעשים חמורים אשר עשה, אפילו כלפי צד שלישי, יש בהם כדי להפוך את החיים במחיצתו לבלתי נסבלים. מקרים שכאלה הם החמישי והשישי המוזכרים לעיל, מקרה שבו הבעל אנס קטינות והאישה אינה מוכנה לשוב ולחיות במחיצתו או מקרה שבו הבעל הסתבך וסיכך את אשתו בחובות גבוהים הגוזרים על האישה חיים תחת אימת הנושים. למקרים אלה יהיה ניתן לשייך מקרים נוספים שבהם הבעל גרם בעקיפין שחיי האישה במחיצתו יהיו בלתי נסבלים.

נמצאנו למדים כי שלושה שורשים הביאו את דייני בתי הדין הרבניים לקבוע כי יש לקבל את טענת האישה כי היא מואסת בבעלה באמתלה מבוררת: השורש הראשון בחומרתו הוא פגיעה פיזית של הבעל באישה באופן שסיכן את חייה; השורש השני הוא פגיעה נפשית מכוונת וחמורה של הבעל באשתו; השורש השלישי מצוי במקומות שבהם הבעל גרם בעקיפין שחיייה של האישה במחיצתו יהפכו בלתי נסבלים. ניתן להניח כי דיינים שפסקו שדי בסיבה מן המעגל החיצוני כדי להוות אמתלה ברורה למאיסותה של האישה, יסברו שיש לפסוק כך גם במקומות הנמנים עם המעגלים הפנימיים יותר. מי שיסבור שגרימה עקיפה לכך שחיי האישה במחיצת הבעל אינם נסבלים נחשבת לאמתלה ברורה, ודאי יסבור כך גם במקום שבו הבעל הסב לאישה פגיעה נפשית ישירה, ודאי על פגיעה פיזית העולה כדי סיכון חיים.

### יא. סוף דבר – דינו לבוקר משפט!

המאור הגדול רבנו הרמב"ם הסביר בבארו את המידות הנדרשות מדייני ישראל היושבים על המשפט: "ובכלל אנשי חיל שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו כענין שנאמר ויקם משה ויושיען".<sup>165</sup> קביעה הנסמכת על קריאתו של הנביא ירמיה למלכי בית דוד "בית דוד! כה אמר ה': דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק".<sup>166</sup> זהו תפקידם וייעודם של היושבי על מדין לשבר זרועות רמות ולהציל עשוק מיד עושקו. הלב האמיץ והרצון העמוק למנוע עוול צריך שיהיו נשמת אפו של הדיין, וכפי שהסביר הרמב"ם בדונו במעלות הנבואה, שם ביאר שצריך "שילוח לאיש עזר אלקי שיניעהו ויזרזהו למעשה טוב גדול וכו' וימצא מעצמו לזה מניע ומביא לעשות, וזאת תקרא רוח ה', וכו' ודע שכמו זה הכח לא נבדל ממשוה רבינו מעת השיגו לגדר האנשים, ולזה התעורר להרוג את המצרי, ולמנוע הרשע משני הנצים, וכו' כאשר ראה מאומה מן העול לא משל בעצמו מהסירו ולא יכול לסובלו, כמו שאמר ויקם משה ויושיען".<sup>167</sup> מהיחלצותו של משה לעזרתו של נשים זרות והצלתן מידי מעניהן<sup>168</sup> למד הרמב"ם על גודל הרצון להיטיב ולמנוע עושק, וכמה דומים הם הדברים לקריאתו של התשב"ץ שהובאה בראש מאמר זה: "אלו הות דידהו לא הוו אמרי הכי".<sup>169</sup>

אולם בנטייתו זו של הדיין להציל עשוק מיד עושקו לא די. מקריאתו הנזכרת של הנביא ירמיהו למדה הגמרא דבר נוסף. "דרש רבי יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק: מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק, וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין? אלא: אם ברור לך הדבר כבקר – אמרהו, ואם לאו – אל תאמרהו".<sup>170</sup> לצד נטייתו של הדיין לעשות צדק, מצווה הוא לברר ברר היטב את המציאות שלפניו ואת ההלכות הקשורות בה, ולפסוק את הדין רק אם ברורים לו הדברים כבוקר. במאמר זה השתדלנו לעמוד על שורשיה העמוקים ועל ענפיה המרובים של ההלכה העוסקת באישה הטוענת מאיס עלי באמתלה מבוררת, הצגנו את המחלוקות המהותיות ואת ההסתעפויות המציאותיות, ואני תקווה כי הדברים יהיו מקור מעורר השראה ומתווה דרך אשר יקל על העוסקים בסוגיה. ולוואי ויזכנו ה' לדון ולהורות לאמתה של תורה, למנוע עושק ולהרבות צדקה ומשפט.

165 משנה תורה, סנהדרין, פרק ב, הלכה ז.

166 ירמיה כא 12.

167 מורה הנבוכים, חלק ב, פרק מה.

168 עיינו במדרש תנחומא, שמות, פרק ב, סימן יא, שכתבו: "מכאן את למד, שבקשו הרועים לענות, כמו דאת אמר: 'צעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה'".

169 סוף פרק א לעיל.

170 בבלי, סנהדרין ז, ע"ב.